

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Klára Seifertová

Žena v románech Miguela de Unamuna

The woman in Miguel de Unamuno's novels

2014

Vedoucí práce: Dr. Juan Sánchez

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Dr. Juanu Sánchezovi, vedoucímu této diplomové práce, za odborné vedení, ochotu, mnoho rad a cenných připomínek při jejím zpracovávání.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 20. května 2014

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá románovým dílem španělského spisovatele Miguela de Unamuna a zaměřuje se na pojetí ženských postav v literárních textech *Mír ve válce* (*Paz en la guerra*), *Láska a pedagogika* (*Amor y Pedagogía*), *Mlha* (*Niebla*), *Ábel Sánchez* (*Abel Sánchez*), *Tři příkladné novely a jeden prolog* (*Tres novelas ejemplares y un prólogo*), *Teta Tula* (*La tía Tula*) a *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* (*San Manuel Bueno, mártir*). Hledání obecných charakteristik ženských hrdinek je nahlíženo v kontextu Unamunovy filozofie a existenciálních otázek, kterými se celý život zabýval – upřímnou vírou v Boha a hodnotou lásky, nikdy neutichajícím rozporem mezi rozumem a citem, a z něho pramenící touhou po nesmrtelnosti. Zároveň tato práce obrací pozornost na sociální a historické pozadí, v němž tato díla vznikala a věnuje se postavení ženy přelomu 19. a 20. století ve španělské společnosti. V souvislosti s vybranými texty nelze opominout Unamunovo pojetí románového žánru a jeho vlastní žánr, označovaný jako “nivola”.

Klíčová slova: Unamuno, žena, mateřství, nivola, existencialismus

Abstract:

The thesis presents the work of the Spanish author Miguel de Unamuno and is focused on female characters in his novels *Paz en la guerra*, *Amor y Pedagogía*, *Niebla*, *Abel Sánchez*, *Tres novelas ejemplares y un prólogo*, *La tía Tula* and *San Manuel Bueno, mártir*. The portrayal of female characters is showed in the context of Unamuno's philosophy and existential concepts, which he dealt with a lifetime – genuine faith in God, the significance of love, the eternal conflict between sense and sensibility and the desire for eternal life. Furthermore, the thesis presents the social and historical background at the turn of the 19th century and women's role in the Spanish society of the same period. Unamuno's conception of novels and his own genre, called “nivola”, could not be omitted.

Key words: Unamuno, woman, maternity, nivola, existentialism

Obsah

1. Úvod	1
2. Postavení žen na přelomu 19. a 20. století	3
2.1 Proces emancipace	3
2.1.1 Ženy ve španělské literatuře 19. století	4
2.1.2 Emancipace ve Španělsku	7
2.1.3 Vzdělávání	10
3. Román? Novela? Nivola?	17
3.1 Španělský román na přelomu století	17
3.2 Unamunův vztah k realismu	18
3.3 Román, či nivola?	20
4. Pojetí ženy v Unamunově románovém díle	25
4.1 Ženský archetyp, dobré a špatné ženy	26
4.2 Teta Tula	31
4.3 Unamuno a Fray Luis de León	36
4.4 Lidská společnost jako úl	41
4.5 Žena jako matka	44
4.6 Feminismus v románech Miguela de Unamuna?	49
4.7 Víra a láska	53
4.8 Láska	55
4.8.1 Láska tělesná	57
4.8.2 Láska duchovní	60
4.9 Víra	64
5. Závěr	67
6. Resumen	71
7. Použitá literatura	75

1. Úvod

Významný španělský myslitel a literát Miguel de Unamuno (1864–1936) je znám především jako filozof, zabývající se existenciálními otázkami, jako rektor salamanské univerzity a jako vedoucí člen Generace 98, toužící po obrodě a modernizaci Španělska. Jeho život zahrnuje zlomové okamžiky dějin španělského státu – karlistické války, rok 1898, kdy Španělsko ztrácí své poslední kolonie; období druhé republiky a nakonec začátek občanské války. Jedná se tedy o období zásadních společenských, kulturních a politických změn, které měly velký vliv také na postavení ženy ve společnosti.

V druhé polovině 19. století se pomalu mění vžitá představa ženy jako „domácího anděla“ střežícího rodinný krb, který se obětavě věnuje roli manželky a matky. Se vzrůstající industrializací se ženy zapojují do pracovního procesu, studují na středních školách a univerzitách nebo organizují kulturní akce a literární salóny.

Tato diplomová práce nabízí jiný pohled na osobnost i romány Miguela de Unamuna a zaměřuje se na pojetí ženských charakterů v literárních textech: *Mír ve válce* (*Paz en la guerra*, 1897), *Láska a pedagogika* (*Amor y Pedagogía*, 1902), *Mlha* (*Niebla*, 1914), *Ábel Sánchez* (*Abel Sánchez*, 1917), *Tři příkladné novely a jeden prolog* (*Tres novelas ejemplares y un prólogo*, 1920), *Teta Tula* (*La tía Tula*, 1921) a *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* (*San Manuel Bueno, mártir*, 1933).

Vzhledem k měnícím se společenským podmínkám na přelomu 19. a 20. století si tato práce klade otázku, zda Unamunovy romány a novely nějakým způsobem odrážejí nové společenské poměry. Zároveň si tato práce všímá Unamunova inovativního způsobu pojetí románového žánru, tzv. nivoly, který ho odlišuje od autorů předchozí generace. Unamuno se na rozdíl od románů Benita Péreze Galdóse, nezaměřuje na psychologicky propracované ženské postavy. Otázkou tedy zůstává, zda je možné v jeho díle nalézt alespoň ženský prototyp a zda lze pozorovat nějaký vývoj v pojetí ženských postav.

Diplomovou práci tvoří tři části. První z nich nastiňuje společenský a historický kontext doby, v níž Unamunova díla vznikají. Hlavní pozornost obracím především na životní osudy žen přelomu 19. a 20. století – problematiku výchovy, vzdělávání, sňatkové politiky a rodinných vztahů. Dále se věnuji španělským spisovatelkám a osobnosti Emílie Pardo Bazánové, Unamunovy současnice.

V následující části se věnuji vymezení literárního žánru u zmiňovaných textů, jelikož Unamuno pro svá díla užíval španělské označení „novela“, které lze do češtiny přeložit jako román, nebo novela. Vymykalo-li se dílo románovému žánru, volil pojmenování „nivola“.

Poslední, třetí část této práce se zaměřuje na pojetí ženských postav v Unamunových textech, hledá jejich společné znaky a věnuje se palčivým existenciálním otázkám, které Unamuna po celý život tížily – víře v Boha, věčnému rozporu mezi citem a rozumem a potřebě lásky.

2. Postavení žen na přelomu 19. a 20. století

2.1 Proces emancipace

Ženská emancipace probíhala zvolna po několik staletí. Velké a relativně rychlé změny ovšem nastaly až na přelomu 19. a 20. století, kdy začaly být ženy více vidět ve školách, na univerzitách i v pracovním procesu. V porovnání s ostatními západními zeměmi měl vývoj ve Španělsku pozvolnější průběh, a je třeba si uvědomit rozdíly mezi Španělskem a anglosaským světem. Politické a ekonomické změny ve Španělsku 19. století nebyly tak markantní jako ve Francii, Velké Británii či ve Spojených státech amerických, v nichž si budoval své místo kapitalismus. V těchto vysoce industrializovaných zemích postupně docházelo k oddělování státu a církve. Vliv církve v protestantských anglosaských zemích nebyl tak velký, aby bránil rozvíjejícímu se feministickému hnutí. Ve Španělsku si církev nadále udržovala významné postavení a těšila se značnému společenskému vlivu – zachovávala se křesťanská morálka a životní úlohu ženy stále tvořila výchova dětí a péče o rodinný krb; mužský úkol představovalo zaměstnání, veřejná činnost a politika. Kontrast mezi zaostalým Španělskem a pokrokovou Velkou Británií dobře ilustruje následující úryvek z Unamunova románu *Mír ve válce*:

Mira a los ingleses, un pueblo práctico [...]. Allí cada cual practica su culto y tiene el buen gusto de no disputar por ello; y no como aquí, en esta pobre España. [...] un país como el nuestro, donde forman mayoría los que no saben leer... Demos a Dios gracias por habernos hecho nacer en la religión verdadera [...].¹

Podívej se na Angličany, na národ praktický, jací jsou; u nich každý provozuje svůj kult a má tolik dobrého tónu, aby se o to nepřel; a ne, jako zde, v tomto ubohém Španělsku. [...] V zemi jako je naše, kde většinu tvoří lidé, kteří neumějí čísti ... Vzdejmež díky Bohu, že nám dal se narodit v pravém náboženství [...].²

¹ UNAMUNO, Miguel de. *Paz en la guerra In Narrativa Completa*, sv. I., Barcelona : RBA, D.L., 2005-2006, s. 196. (Dále již pouze zkráceně NC, sv. I.)

² UNAMUNO, Miguel de. *Mír ve válce*. Přeložil K. Eger. Praha : Česká grafická Unie, 1932, s. 53-54.

Zlomové období pro postavení evropské ženy proběhlo po první světové válce. Ačkoli se Španělsko války neúčastnilo, uskutečněné změny se promítly i ve španělské společnosti.

2.1.1 Ženy ve španělské literatuře 19. století

První polovina 19. století, ovlivněná duchem romantismu, přinesla po dlouhé době také ženy spisovatelky, v jejichž dílech je patrný ženský pohled na svět. Ve Španělsku tento proud reprezentuje například Carolina Coronadová, kubánsko-španělská spisovatelka Gertrudis Gómez de Avellanedová nebo galicijská básnířka Rosalía de Castrová. Každá z těchto žen prošla jinými životními útrapami, avšak všechny musely bojovat za své uznání mezi literáty mužského pohlaví.

Gertrudis Gómez de Avellanedová patřila k silným hlasům kritizujícím postavení žen. Především v jejím prozaickém díle, románech *Sab* a *Dvě ženy (Dos mujeres)*, se odráží důraz na individualitu jedince, jenž se odmítá podřít pravidlům většinové společnosti. Avellanedová byla přesvědčena, že jakýkoli vztah mezi mužem a ženou je vždy nerovný a žena je v něm muži podřízena. Spisovatelka vycházela z vlastních zkušeností, neboť celý život narážela na překážky pramenící z jejího ženství – v dívčím věku byla rodinou vyděděna, protože odmítla uzavřít dohodnutý sňatek s ženichem, který jí byl vybrán. Avšak ani po odchodu z Kuby nenacházela otevřené prostředí vůči ženám. Ačkoli vydala mnoho děl, organizovala literární salóny a vedla literární časopisy, nebyla nikdy přijata do španělské jazykové akademie. Román *Sab* vyšel na Kubě v roce 1841 a vypráví o černém otroku, který je zamilován do své bílé paní. Přestože námět románu lze považovat za kritiku a odmítání otroctví, jež bylo na Kubě zrušeno až v roce 1886, mnozí literární kritici vidí v tématu otroctví metaforu manželství. Brígida Pastor se domnívá, že prvotní smysl románu *Sab* se ukrývá v silné nespokojenosti s postavením žen v tehdejší společnosti. Dále dodává, že ačkoli je možné v románu nalézt pasáže, v nichž autorka vyjadřuje přání, aby bylo otroctví zrušeno, ve své další tvorbě se otázce otroctví více nevěnovala, a tudíž „nebyla autorkou, která by byla

posedlá [jeho] zrušením.“³ Navíc autorka nepožadovala zrušení otroctví, ale poukazovala na krutost, s jakou se s otroky zachází.⁴ Budeme-li tedy souhlasit s touto interpretací, je možné klást rovnítko mezi manželstvím a otroctvím, jelikož žena stejně jako otrok musela vyznávat poslušnost, pokoru a odevzdanost. A podobně jako byla pro otroky určující barva kůže, pro životní osud ženy bylo určující její pohlaví.

Vzor zbožné, poslušné, milující ženy, manželky a matky byl prosazován až do druhé poloviny 19. století. Velmi dobře jej vystihuje pojem „domáciho anděla“, používaný pro ženu pocházející z bohatých vrstev. „The Angel in the House“ byl původně názvem básně z roku 1854 viktoriánského spisovatele Converyho Patmora.⁵ „Domáci anděl“ s láskou pečuje o děti i o manžela, zvelebují rodinný krb a veškerý svůj čas věnuje domácím pracím a výchově potomků.⁶ Představa ženského archetypu se velmi rychle rozšířila i do ostatních zemí, ve Španělsku se těšilo velké oblibě dílo Pilar Sinués *Domáci anděl. Morální pojednání o ženách* (*El ángel del hogar. Estudios morales acerca de la mujer*, 1862), které bylo jakýmsi manuálem vhodného chování, které předává matka svým dcerám.⁷

Emília Pardo Bazánová

Spisovatelky Carolina Coronadová, Gertrudis Gómez de Avellaneda a Rosalía de Castro patřily mezi první průkopnice ženské emancipace na poli literatury. Abychom dobře porozuměli situaci španělských žen na přelomu 19. a 20. století, nelze opomenout osobnost Emílie Pardo Bazánové. Tvorba Unamunovy současnice je významným pramenem zobrazení tehdejší španělské společnosti a dovoluje tak konfrontovat mužské a ženské hledisko. Současné feministky kritizují celkové pojetí kultury a náboženství, neboť je vždy chápáno z mužského pohledu. Významní spisovatelé jsou většinou muži

³ PASTOR, Brígita. Symbiosis between Slavery and Feminism in Gertrudis Gómez de Avellaneda's "Sab"? *Bulletin of Latin American Research*, 1997, Vol. 16, No. 2, s. 188.

„she was not an author obsessed by abolition“.

⁴ Ibid.

⁵ BLANCO, Alda. Escritora, feminidad y escritura en la España de medio siglo In *La literatura escrita por mujer : Desde el siglo XIX hasta la actualidad*. Ed. Iris M. ZAVALA, Barcelona: Antrophos ; 1998, sv. V, s. 30-33.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

a zpracovávají-li ve své tvorbě ženská témata, jsou tyto otázky prezentovány z jejich hlediska.

Emilia Pardo Bazánová (1851-1921) napsala za svůj život mnoho románů, povídek, divadelních her i novinových článků, a bývá považována za představitelku španělského naturalismu. Tato inteligentní a vzdělaná žena se během své spisovatelské kariéry setkávala s odmítáním a kritikou jen proto, že byla ženou. V roce 1889 jí bylo poprvé zamítnuto, stejně jako Gertrudis Gómez Avellanedové několik let předtím, členství ve Španělské královské akademii. Pardo Bazánová se poté snažila do Akademie vstoupit ještě jednou, v roce 1891, ovšem znovu bezvýsledně. Celý život se nechtěla smířit s nerovnoprávným postavením žen a mužů, a stala se výraznou postavou španělského feminismu. Také témata jejích děl jsou většinou spojována se sociální nerovností a spisovatelka v nich často zobrazuje ženskou mentalitu tehdejší doby. Po zamítnutí její žádosti o vstup do Královské akademie publikovala rozhořčený, otevřený dopis adresovaný Gertrudis Gómez de Avellanedové, v němž vyjadřuje své zklamání, že ani po letech nedošlo k žádnému společenskému posunu. Nesmyslnosti rozhodnutí se vysmívá výrokem, že by plně mužská Akademie do svých řad nepřijala ani Svatou Terezu.⁸

Velmi zásadním textem pro vykreslení společenské situace v tehdejším Španělsku je bezpochyby článek „La mujer española“, který byl původně napsán pro britský tisk v roce 1889, v němž představuje historický kontext a všímá si rozdílů mezi španělskou realitou a situací v jiných zemích. V jejím textu je patrné, jak silný vliv měla vždy církev na společenskou hierarchii. Odlišnost mezi Španělskem a Francií 17. století spatřuje v pobožnosti, poslušnosti a omezenosti španělských žen. Pro zmíněnou pobožnost používá slova „rezadora“ a odmítá výraz „cristiana“, který jí připadá pro fanatickou zbožnost nepřiměřený. Dále vyzdvihuje, že během 18. století neuměla většina žen číst ani psát a pokud nebyly analfabetkami, četly pouze náboženské knihy. Pokrok, který se odehrál v předchozích letech, měl podle Pardo Bazánové dopad pouze na mužskou část společnosti a pro slabší pohlaví se téměř nic nezměnilo. Španělky jsou

⁸ PARDO BAZÁN, Emilia. La cuestión académica In *La mujer española y otros escritos*. Ed. Guadalupe Gómez-Ferrer. Madrid : Cátedra, 1999, s. 73-82.

nadále horlivými katoličkami, zatímco jejich manželé se cítí být více „deístas, ateos, escépticos o racionalistas“.⁹

Pardo Bazánová také pozoruje, že se patriarchální model vztahu dlouhou dobu vůbec nezměnil a žena je muži, i přes mnoho politických reforem, stále podřízena a co víc, není zde výhled na zlepšení.

[...] el hombre no se conforma con que varíe o evolucione la mujer. Para el español, por más liberal y avanzado que sea, [...] el ideal femenino no está en el porvenir, ni aun en el presente, sino en el pasado. La esposa modelo sigue siendo la de cien años hace.¹⁰

[...] muž se nesmíří s tím, aby se žena změnila či někam posunula. Pro Španěla, ať je jakkoli pokrokový a liberální [...], nespočívá ženský ideál v budoucnosti ani v přítomnosti, nýbrž v minulosti. Model manželky je stále tentýž jako před sto lety.

Vliv španělské katolické církve byl nepochybný. Typická španělská zbožnost se ale postupně začala míchat s duchem feminismu, a tak si také ve Španělsku našel své příznivkyně katolický feminismus. Hnutí, jež vycházelo z přesvědčení, že žena je nositelkou morálních hodnot společnosti – zbožnosti, milosrdenství a laskavosti, přinášelo tzv. rekristianizaci společnosti. Zástupkyně tohoto hnutí, stejně jako feministky ostatních směrů, bojovaly za začlenění žen do pracovního procesu. Ačkoli šlo většinou o vdané ženy, manželství už nebylo hlavním cílem života. Mateřství, jakožto naplnění podstaty ženství, bylo možné využívat v pomocných povoláních jako učitelka, ošetřovatelka aj., a žena rovněž mohla mateřství naplňovat skrze sociální či vlasteneckou činnost.

2.1.2 Emancipace ve Španělsku

V druhé polovině 19. století se začaly utvářet spolky bojující za ženská práva. V roce 1889 bylo založeno sdružení „Sociedad Autónoma de Mujeres de Barcelona“¹¹ a feministické myšlenky se poté začaly velmi rychle šířit do ostatních koutů Španělska.

⁹ PARDO BAZÁN, Emilia. La mujer española In *La mujer española y otros escritos*. Cit. dílo, s. 89.

¹⁰ Ibid, s. 87. Není-li uvedeno jinak, užívám v této práci vlastních překladů.

¹¹ NIELFA, Gloria. La regulación del trabajo femenino. Estado y sindicatos In *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Ed. Isabel Morant. Madrid : Cátedra, 2005-2006, sv. III, s. 339.

Počátkem 20. století se už ženy angažovaly v literatuře, tisku, umění a pomalu i v politice.

Po vzoru evropských a severoamerických ženských spolků a klubů bylo v roce 1926 založeno madridské *Lyceum Club Femenino*,¹² jež sloužilo jako místo setkávání ženské intelektuální elity tehdejší doby. Členkami byly vzdělané ženy nejrůznějších profesí – spisovatelky, lékařky, právničky, skladatelky, a často zároveň také manželky a příbuzné významných osobností – například María de Maeztu, Zenobia Camprubí, Carmen Baroja a další, jež cítily potřebu vyjadřovat se k aktuálnímu kulturnímu a politickému dění. Klub byl pojímán jako místo vzdělávání a odpočinku, jako společné ženské útočiště, v němž mohly ženy na chvíli zapomenout na všední starosti. Často se zde organizovala literární čtení, k nimž přispěl také Miguel de Unamuno, když v klubu přečetl své drama *Spoutaná Raquel* (*Raquel encadenada*).¹³

Ve svých počátcích byl feminismus spojován se socialismem, jelikož bojoval za zlepšení společenských a pracovních podmínek utlačovaných. Výše zmiňované ženské spolky měly mnohdy původ v odborových organizacích, ze kterých se postupně vydělily.¹⁴ Také Unamuno začal se socialismem sympatizovat již počátkem devadesátých let 19. století a v roce 1894 vstoupil do strany PSOE. V době své politické angažovanosti hojně přispíval do několika novinových plátků, jakými byly například listy *Eco de Bilbao*, *La lucha de clases* či *Libertad de Salamanca*.¹⁵ V novinových článcích odmítal marxistickou koncepci třídního boje a věnoval se především sociální rovnoprávnosti. V jednom z těchto článků napsal o právech každého jedince: „No puede haber justicia donde no haya el reconocimiento de cada uno. [...] El alma de un individuo vale por todo el Universo.“¹⁶ („Nemůže existovat spravedlnost tam, kde nejsou dodržována práva každého jednotlivce. [...] Duše jednotlivce má vliv na celý vesmír.“)

¹² MARTÍN-GAMERO, Amalia. La Institución Libre de enseñanza y las mujeres In *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Cit. dílo, sv. III, s. 500.

¹³ MARINA, J. A. a RODRÍGUEZ DE CASTRO, M. T., La conspiración de las lectoras. [online]. [cit. 10-10-2013]. Dostupné z: http://webs.uvigo.es/pmayobre/textos/varios/lyceum_club_femenino.pdf

¹⁴ GONZÁLEZ CALBET, María Teresa. El surgimiento del movimiento feminista, 1900-1930 In *El feminismo en España : dos siglos de historia*. Cit. dílo, s. 85-87.

¹⁵ UNAMUNO, Miguel de. *Unamuno y el socialismo : Artículos recuperados (1886-1928)*. Ed. Diego Núñez y Pedro Ribas. Granada : Comares, 1997, Passim.

¹⁶ Ibid. s. 474.

Jakkoli se Unamuno zajímal o práva a názory jedinců ve fungující občanské společnosti, téma feminismu, ač mělo k socialismu velmi blízko, nebylo v jeho člancích zpracováno. Unamuno se v tomto období zaměřoval spíše na ekonomické otázky, toužil po smazání rozdílů mezi bohatými a chudými a odmítání kapitalismu pramenilo z přílišného oslavování hodnoty peněz, kterou toužil nahradit hodnotou lidskou. Jak uvádí Carlos Blanco Aguinaga, Unamuno chápal socialismus jako jistý druh humanismu.¹⁷ A v socialismu spatřoval možnost, jak společnost obnovit morálně i politicky, zájem o zlepšení společenské pozice žen lze tedy chápat v tomto širším kontextu. V době svého politického působení Unamuno opouští víru, přestává chodit do kostela a věnuje se především problémům vědeckého socialismu.¹⁸ Ovšem v roce 1897 přišla ona známá duchovní krize a Unamunovi začalo vadit, že socialismus řeší pouze problémy života, ale už nepřemýšlí o otázce smrti.

Ženská emancipace bývá často spojována s hnutím sufražetek, které se angažovaly především v anglosaských zemích. Španělky bojovaly za všeobecné volební právo po mnoho let a tato zásadní otázka byla výkonnými orgány několikrát projednávána, volební právo však bylo ženám uděleno až v období druhé republiky, v roce 1931. Nové politické zřízení znamenalo pro ženskou svobodu velký zlom. Španělsko se poprvé stalo demokratickým státem, v němž vládla rovnost pohlaví. Ženy se začaly více zapojovat do veřejných záležitostí a právo volit a zároveň být volené bylo přijato s velkým očekáváním. Rozbil se tradiční model rodiny a ženy měly možnost žádat o rozvod, disponovaly vlastními finančními částkami, které mohly libovolně spravovat bez souhlasu manžela, a rovněž se na veřejnosti poprvé probírala témata týkající se neplánovaného otěhotnění a potratů. Mercedes Yusta poznamenává, že se také zvýšil průměrný věk nevěst a přístup ke vzdělání byl již snadnější.¹⁹ Nicméně také uvádí, že i během třicátých let byl analfabetismus mezi Španělkami ještě stále vysoký, hodně přes padesát procent.²⁰

¹⁷ BLANCO AGUINAGA, Carlos. *Juventud del 98*. Madrid: Siglo XXI de España, 1970, s. 89.

¹⁸ Ibid., s. 69.

¹⁹ YUSTA, Mercedes. La Segunda República : significado para las mujeres In *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Cit. dílo, sv. IV, s. 101-121.

²⁰ YUSTA, Mercedes. La Segunda República : significado para las mujeres In *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Cit. dílo, sv. IV, s. 101-121.

Svoboda a reformy realizované v období druhé republiky se během občanské války pozastavily, aby se během frankistické diktatury vrátily o krok zpět. Nový režim podporovaný katolickou církví prosazoval tradiční model rodiny, v němž se žena uplatňovala v péči o děti a domácnost. Propagace antikoncepčních prostředků a potrat byly znovu zakázány, neboť nové státní zřízení vidělo svou sílu v nárůstu počtu obyvatelstva.

2.1.3 Vzdělávání

Aby společnost fungovala podle představ, bylo třeba věnovat velkou pozornost výchově. V duchu rozdělení rolí ve společnosti se také neslo vzdělávání obou pohlaví. Mladé dívky se učily doma i ve škole, jak být dobrou matkou, manželkou a hospodyní, a v lepším případě se jim dostávalo základům čtení, psaní, hry na hudební nástroj či náboženství. Po staletí byla ženská inteligence podceňována a podle mnoha názorů velkých myslitelů nedosahovala kvalit mužské inteligence. Na nerovné šance ve vzdělávání upozorňoval již v 18. století Benito Jerónimo Feijoo.²¹ Kritizoval nedostatek intelektuálních příležitostí, v nichž by se ženy mohly realizovat, jelikož většinu času jim zabírala práce o domácnost. Feijoo byl přesvědčen, že kdyby měly ženy stejné možnosti jako muži, ukázalo by se, že mezi inteligencí obou pohlaví není rozdíl.²²

Některé názory druhé poloviny 19. století volaly po potřebě vzdělání ženy jakožto budoucí matky, která bude poté ovlivňovat duševní růst svého dítěte. Nejednalo se tedy o individuální intelektuální rozvoj a přiznanou touhu po poznání. Žena byla chápána vždy jako součást větší jednotky, nikdy jako samostatná osobnost. Dívky proto byly vedeny především ke službě druhým a významu sebeobětování pro spokojenost rodiny. Dcery pocházející z měšťanských vrstev byly vychovávány takovým způsobem, aby se uměly pohybovat ve společnosti – tančit, koketovat a dobře se oblékat. Ženy byly tímto způsobem výchovy udržovány v dětské bezstarostnosti. Líbivost a roztomilost po svatbě ztrácela na přitažlivosti a znučení manželé utíkali do mužské společnosti, aby si mohli

²¹ ORTEGA LÓPEZ, Margarita. „La defensa de las mujeres“ en la sociedad del antiguo régimen In *El feminismo en España : dos siglos de historia*. Cit. dílo, s. 35-37.

²² Ibid.

v kavárnách a barech pohovořit o závažnějších otázkách, neboť se svými manželkami nenacházeli mnoho společných témat.

O vzdělávání dívek se španělský stát poprvé začal zajímat za vlády Carlose III (králem v letech 1759–1788), kdy se zřizovaly neplacené základní školy pro děti z nižších společenských tříd.²³ Majetnější občané dávali děti do placených privátních škol nebo si najímali soukromé učitele. V základní škole se dívky učily základním znalostem a dovednostem – čtení, psaní a počítání doplňovaly hodiny náboženství a lekce domácích prací. Nicméně úroveň vyučování nebyla příliš vysoká, jelikož byly dívky vedeny „učitelkami“, či spíše dohlížitelkami, které neměly pedagogické vzdělání. Navíc, stejně jako v jiných evropských zemích, chodily děti do školy jen tehdy, pokud je rodiče nepotřebovali v domácnosti nebo na poli. Významným krokem se stal v roce 1857 zákon o povinné školní docházce (tzv. Ley Moyano) pro děti v rozmezí šesti až devíti let. Dívkám se dostávalo nejzákladnějších znalostí, ale vyššího, středoškolského vzdělání dosáhlo jen mizivé procento. V letech 1870–1881, tedy přibližně v době Unamunových středoškolských studií, se na španělských středních školách vzdělávalo pouze 171 dívek.²⁴

Vlastenka Emilia Pardo Bazánová vzdělávání dívek z vyšších vrstev tvrdě kritizovala, neboť podle ní bylo nejen nedostatečné, ale také velmi podřízené zahraničním vzorům. Dívky byly vedeny cizími učitelkami a vychovávány k četbě francouzských a anglických románů, jež se vyznačovaly přehnanou romantikou. Naučné knihy a španělské romány byly vychovatelkami opomíjeny a často také označovány za nevhodné pro mladé slečny.²⁵ Také Unamuno v předmluvě ke *Třem příkladným novelám* (1920) uvádí:

Sé que en España, hoy el consumo de novelas lo hacen principalmente mujeres. ¡Es decir, mujeres, no!, sino señoras y señoritas. Y sé que estas señoras y señoritas se

²³ FERNÁNDEZ VALENCIA, Antonia. La educación de las niñas en la España contemporánea In *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Cit. dílo, sv. III, s. 430.

²⁴ FLECHA, Consuelo. Mujeres en Institutos y Universidades In *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Cit. dílo, sv. III, s. 460.

²⁵ PARDO BAZÁN, Emilia. La mujer española In *La mujer española y otros escritos*. Cit. dílo, s. 97.

aficionan principalmente a leer aquellas novelas que les dan sus confesores o aquellas que se las prohíben; o sensiblerías que destilan mangla o pornografías que chorrean pus.²⁶

Vím, že v současné době ve Španělsku konzumují romány především ženy. Tedy, ne ženy, nýbrž dámy a slečny. A vím, že ony dámy a slečny rády čtou buď takové romány, které jim jejich zpovědníci dají, nebo zakážou, či romány překypující sentimentem a nasáklé hněsem pornografie.“

Podle Antonie Fernández Valencia často narážely středoškolsky vzdělané dívky na nerovný přístup učitelů, kteří jim dávali najevo, že jejich učení je pouhou kratochvílí a v konečném důsledku také ztrátou času, neboť se budou stejně později věnovat mateřským povinnostem, zatímco pro chlapce představuje studium budoucnost a dobré zaměstnání.²⁷ S podobným přístupem se setkává i Ángela Carballinová (*Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*) v době, kdy se vrací do rodné vesnice: „[...] y hecha ya todo una moza, y sabiendo francés, y bordar y tocar el piano y qué sé yo qué más! Ahora a prepararte para darnos otra familia.“²⁸ („[...] je z tebe slečna, umíš francouzsky, vyšíváš, hraješ na piano a kdo ví co ještě! Teď už ti jen zbývá připravit se, abys nám dala novou rodinu.“)²⁹

Jestliže na středních školách studovalo žen málo, pak na univerzitách bylo jejich zastoupení ještě nižší. Mezi lety 1882–1888 dokonce platil ve Španělsku zákaz zápisu žen na univerzity a musely žádat o speciální povolení ke studiu.³⁰ Emilia Pardo Bazánová na Pedagogickém kongresu už v roce 1892 v přednášce nazvané „La educación del hombre y de la mujer“ mimo jiné uvedla:

[...] El derecho a la educación completa y a sus beneficios es un derecho universal humano y a nadie podemos negárselo sin infringir real y verdaderamente la ley de Dios,

²⁶ UNAMUNO, Miguel de. *Tres novelas ejemplares y un prólogo* In *Narrativa Completa*. sv. II, Madrid : Alianza Editorial, 2002, s. 180-181. (Dále již zkráceně NC, sv. II)

²⁷ FERNÁNDEZ VALENCIA, Antonia. La educación de las niñas en la España contemporánea In *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Cit. dílo, sv. III, s. 436-438.

²⁸ UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, mártir*. NC, sv. II, s. 292.

²⁹ UNAMUNO, Miguel de. *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*. Přeložila Martina Slavinská. Brno: L. Marek, 1999, s. 34.

³⁰ FLECHA, Consuelo. Mujeres en Institutos y Universidades In *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Cit. dílo, sv. III, s. 472.

las circunstancias, independientes de nuestra buena voluntad, impiden a millones de seres humanos traspasar los límites de una educación rudimentaria.³¹

[...] Právo na plnohodnotné vzdelání a na jeho přínos je všeobecným lidským právem, a nikomu jej nemůžeme odpírat, skutečně tím nepřekračujeme boží zákon, okolnosti nezávislé na naší dobré vůli znemožňují milionům lidských bytostí překročit hranice rudimentární výchovy.

Teprve od roku 1910 se ženy mohly zapisovat na univerzitní obory za stejných podmínek jako muži.³² Rovněž Simone De Beauvoirová, feministický hlas 20. století, viděla ve své knize *Druhé pohlaví* (1949) problém v celkové koncepci výchovy dívek, jež byla nastavena po dlouhá staletí. Mladé dívky od malička vyrůstaly v ustavičném čekání na příchod muže a manželství, jelikož se společenská prestiž ženy zvyšovala sňatkem a následným porodem. Pod vlivem četby ženských románů snily dívky o svém údělu velmi romanticky, ovšem po svatbě pro mnohé z nich přišlo velké zklamání. Vstupem do manželství se žena stávala majetkem muže a byla na něm plně závislá. Navíc často docházelo ke sňatkům s velkým věkovým rozdílem – zralého muže a mladé dívky, a tudíž si manželé mezi sebou dobře nerozuměli.³³

V literatuře reprezentuje rozklad romantické iluze Emma Bovaryová, zklamaná manželka snící o vztahu plném vášně a dobrodružství, která v manželství však nachází jen stereotyp. Ze španělské literatury připomeňme například realistický román *La Regenta* Leopolda Alase, jehož hlavní hrdinka Ana Ozores bývá také často srovnávána s Emmou Bovaryovou, neboť i ona si přeje vymanit se z nudného a konvenčního manželství s Victorem Quintanarem, které je navíc věkově nerovné. Na Anu jsou kladeny nároky vdané ženy 19. století a zpočátku je líčena jako prototyp krásné a zbožné manželky podřizující se dobovým společenským pravidlům. Její touha vzepřít se zvyklostem se promítá ve vnitřním boji, jenž svádí každý den. Ana nakonec naváže vztah s Álvarem Mesíou, za nějž je ovšem brzy potrestána, jelikož cizoložství tehdejší společnost rozhodně netolerovala.

³¹ PARDO BAZÁN, Emilia. La educación del hombre y de la mujer In *La mujer española y otros escritos*. Cit. dílo, s. 161.

³² FLECHA, Consuelo. Mujeres en Institutos y Universidades In *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Cit. dílo, sv. III, s. 474.

³³ BEAUVOIR, Simone de a PATOČKA, Jan, ed. *Druhé pohlaví: výběr*. 2. vyd., Praha: Orbis, 1967, s. 143-242.

Rovněž u Miguela de Unamuna se v novele *Celý muž* setkáváme s příběhem mladé a krásné dívky Julie, kterou chce její otec výhodně provdat, aby zajistil především svou vlastní budoucnost. „[...] la honra de la familia depende de su casamiento. Es menester que se haga valer.“³⁴ („Čest rodiny závisí na jejím sňatku. Musí se dobře uplatnit.“³⁵) Lynn Abramsová ovšem připomíná, že v druhé polovině 19. století byly v Evropě sňatky bez lásky už velmi výjimečné.³⁶

Krausismus a Francisco Giner de los Ríos

V druhé polovině 19. století mělo na španělské liberály velký vliv učení německého filozofa Karla Christiana Friedricha Krauseho, žijícího v letech 1781–1832. Krause se věnoval problematice vztahu jedince a společnosti, mezi nimiž existuje velmi úzká spojitost.

Jeho věrný stoupenec Julián Sanz del Río (1814–1869) se zasloužil o překlad Krausova díla do španělštiny, a dal tak základ španělskému krausistickému hnutí. Krausisté věřili, že vzdělání, vedené v duchu humanismu, je prostředkem ke zlepšení zoufalé politické a společenské situace Španělska. Z téže myšlenky také vycházel další příznivec tohoto hnutí – pedagog, vychovatel a univerzitní profesor Francisco Giner de los Ríos (1839–1915). Potřeba morální obrody jej přivedla k ideálu výchovy „nového člověka“, který by byl společensky zodpovědný a byl schopen čelit politickým problémům země. Giner však nenacházel svobodné prostředí, které by umožňovalo vychovávat přemýšlivé a schopné jedince. Jeho úsilí nespočívalo pouze ve vzdělávání chlapců, ale také dívek.

Španělské univerzity, v dřívějších dobách jedny z nejlepších a nejprestižnějších v Evropě, nekopírovaly model německých svobodných vysokých škol, nýbrž podléhaly nařízením státu a vlivu církve. Proto v roce 1876 založil Giner soukromou univerzitu *Institución Libre de Enseñanza* (ILE), v níž se respektovaly principy svobodného

³⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*. NC, sv. II, s. 229.

³⁵ UNAMUNO, Miguel de. *Celý muž*. Přeložil Zdeněk Šmíd. Praha : Adolf Synek, 1933, s. 6.

³⁶ ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 72-73.

vzdělávání, prostého jakéhokoli dogmatismu, který byl tolik charakteristický pro státní univerzity vyznávající tradiční katolicismus.

ILE nepěstovalo žádný konkrétní náboženský ani politický směr, a rovněž nebylo ovlivňováno jedinou filozofickou školou. Také pedagogické postupy byly alternativou k pedagogice propagované státem a církví. Despotickou autoritu učitele vystřídal na Ginerově institutu partnerský vztah mezi učitelem a žákem. Učitel zde měl být žákovi průvodcem a pomocníkem v jeho cestě za poznáním. Žáci byli vedeni k aktivnímu studiu, při němž se kladl hlavní důraz na proces přemýšlení a bádání, ne na bezvýznamné memorování. Studenti nebyli vedeni ke konkrétnímu náboženskému vyznání, ale k obecnému náboženskému cítění. Snažili se navázat na tradici španělského mysticismu a propagovali ponoření se do vlastního nitra, protože pouze v něm je možné nalézt svobodu. Výuka si kladla za cíl vychovat přemýšlivého člověka s ideálem a vlastním názorem, jehož práce bude přínosem pro celou španělskou společnost.³⁷ Pro zlepšení situace Španělek na přelomu 19. a 20. století je Ginerův přínos ohromný, jelikož vzdělávacími principy ILE propagovalo koedukaci, tedy společné vzdělávání chlapců a dívek, mezi nimiž se zde nečinil žádný rozdíl. Dokonce se dochovaly fotografie z lyžařských kurzů, na nichž společně lyžují chlapci i dívky.

Ačkoli se Unamuno zabýval kvalitou vzdělání španělského národa, v osobním životě preferoval velmi tradiční model přístupu ke studiu. Navzdory možnostem, které mladým dívkám nabízel Ginerův Institut, a o nichž musel být Unamuno velmi dobře informován, svým dcerám podobná studia neumožnil. Jinak tomu bylo u jeho synů, kteří se věnovali studiu architektury a medicíny. Salomé (narozena 1897), Felisa (1899) a María (1902) sice projevovaly inteligenci a nadání, ale dostalo se jim pouze základního vzdělání u jeptišek, jelikož jejich životní úloha byla jasná a nijak se nelišila od záměrů většinové společnosti – vdát se a založit rodinu. Jediná María si později studium na univerzitě dokázala vybojovat – absolvovala matematiku v Madridu, poté odjela studovat filologii do Spojených států amerických, kde později sama vyučovala španělštinu.³⁸

³⁷ Aula creativa [online]. [cit. 2013-10-09]. Dostupný z:

http://www.uhu.es/cine.educacion/figuraspedagogia/0_ginerdelosrios.htm

³⁸ CASTAÑEDA, Paloma. *Unamuno y las mujeres*. Madrid: Vision Libros, 2008, s. 40-62.

Giner se stal stěžejní osobností pro mnoho španělských intelektuálů. V roce 1910 byla k ILE připojena studentská kolej Residencia de Estudiantes, v níž se scházeli například Alberti, García Lorca, Menéndez Pidal, Machado, Jiménez, Ortega y Gasset či Dalí.³⁹ Giner také výrazně ovlivnil o generaci mladšího Miguela de Unamuna, který jej považoval za svého učitele. Osobní setkání doplňovala od roku 1899 pravidelná korespondence.⁴⁰ Kolej se stala místem debat, přednášek a setkávání, a disponovala vlastní knihovnou, laboratoří a později i nakladatelstvím, v němž v roce 1916 vydal Unamuno sedmidílný soubor esejů jednoduše nazvaných *Ensayos*.⁴¹ Když byl Unamuno v roce 1914 odvolán z politických důvodů z postu rektora, zasazoval se Giner o navrácení funkce Unamunovi.⁴²

K pedagogice měl Unamuno velmi blízko. Otázkami výchovy se zabýval nejen jako otec mnoha dětí, ale také jako učitel a později univerzitní profesor. Po svém zvolení rektorem salamanské univerzity doufal, že pomůže k intelektuální a duchovní obrodě Španělska. Proces poevropštění (tzv. europeización), propagovaný generací 98, měl za úkol zlepšení úrovně vzdělávání a vědy. V jednom z novinových článků,⁴³ věnujících se problematice dalšího směřování španělských univerzit, vyjádřil svůj nesouhlas s aktuálním stavem na akademické půdě. Odmítal pasivní čtení textů, které se studenti učili nazpaměť, a bojoval za praktickou výuku založenou na vlastních výzkumech studentů. Takovéto pojetí výuky se velmi blíží Ginerově koncepci vzdělávání.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ GOMEZ MOLLEDA, Dolores. *Unamuno "agitador de espíritus" y Giner de los Rios*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1976, Passim.

⁴¹ Universidad de Salamanca. USAL [online]. [cit. 2013-09-09]. Dostupný z: <http://campus.usal.es/~aemu/unamuno6.html>

⁴² Aula creativa [online]. [cit. 2013-10-09]. Dostupný z: http://www.uhu.es/cine.educacion/figuraspedagogia/0_ginerdelosrios.htm

⁴³ UNAMUNO, Miguel de. *Unamuno y el socialismo : Artículos recuperados (1886-1928)*. Ed. Diego Núñez a Pedro Ribas. Granada : Comares, 1997, s. 168-171.

3. Román? Novela? Nivola?

3.1 Španělský román na přelomu století

Miguel de Unamuno patřil ke generaci 98, která toužila nejen po duchovní a hospodářské obnově Španělska, ale také po obnově románového žánru. Tato generace odmítala estetiku realismu a spíše se ztotožňovala s romantickým viděním světa, se kterým ji spojovaly existenciální otázky, důraz na individualitu člověka nebo snaha o vytvoření nového literárního jazyka. Je známo, že prvním veřejným počinem skupiny byla také návštěva hrobu romantika Mariana Josého de Larra. Generace 98 vznikla na základě utvoření malé literární skupiny později nazývané „El Grupo de los Tres“, kterou založili v roce 1901 Antonio Azorín, Ramiro de Maeztu a Pío Baroja. Pro jmenované literáty se Unamuno stal vzorem a později také vůdčí osobností tohoto literárního uskupení.

Román generace 98 se, jak už jsme zmínili, snažil vymezit proti realismu a oproti jeho objektivnímu pohledu nahlížel na svět subjektivně. Vymykal se svými existenciálními tématy i novou románovou strukturou, tvořenou filozofickými úvahami, různým řetězením epizod, digresemi apod. Hrdinové těchto románů nejsou obvykle spokojeni se svým životem, ani sami se sebou. Od dob realismu se změnily i názvy románů, dříve obvykle nesly jména hlavních hrdinů, nyní se ovšem stávají sofistikovanějšími.

Není možné mluvit o estetice generace 98, aniž bychom zmínili další literární proud, který ve Španělsku působil ve stejné době – modernismus. Modernisté se uskupovali kolem osobnosti nikaragujského básníka Rubéna Daría a často se také scházeli ve stejných kavárnách či na literárních dýcháncích jako představitelé generace 98. Obě skupiny usilovaly o obnovu literárního jazyka, modernistům však šlo především o jazyk básnický, zatímco generaci 98 zaujala především próza – románový žánr a esej, a také drama. První skupina se nechávala inspirovat vlastní fantazií a důležitou roli zde hrály sny, orientální krajiny a exotická zvířata, druhá naopak čerpala inspiraci z reálné historické a ekonomické situace země a hledala kořeny španělství. Ačkoli esteticky se tyto proudy vymezovaly, literáti se spolu setkávali a někteří autoři, jako například Ramón del Valle-Inclán nebo Antonio Machado, dokonce prošli oběma uměleckými fázemi. Obecně ale literáti generace 98 odmítali povrchnost modernismu a osočovali jej

z nezájmu o společenskou a politickou situaci země. Také Unamuno odsuzuje estetiku modernismu, když v románu *Láska a pedagogika* nechává básníka Menagutiho zvolat: „El arte por el arte? ¡Porquerías!“⁴⁴ („Umění pro umění? Žvásty!“)

3.2 Unamunův vztah k realismu

Je známo, že Unamuno byl zpočátku realismem silně ovlivněn a teprve později našel vlastní tvůrčí cestu. Romány Benita Péreze Galdóse, nejvýznamnějšího představitele španělského realismu, se staly v období Unamunova dětství a dospívání oblíbenou četbou a Pérez Galdós byl pro mladého Unamuna vzorem.⁴⁵ V době madridských studií se Unamuno se slavným spisovatelem setkal osobně⁴⁶ a později si začali dopisovat. Yolanda Arencibiová uvádí, že jejich korespondence započala někdy kolem roku 1898 a podle dochovaných dopisů trvala minimálně do roku 1912.⁴⁷ Právě v roce 1912 Unamuno poslal Galdósovi, tehdejšímu řediteli Teatro Español, rukopis svého dramatu *Fedra*.⁴⁸

Počáteční obdiv mladého autora k zástupci předchozí generace ale postupně ochladl, částečně kvůli politickým názorům. Oba spisovatelé sympatizovali se socialismem a vzájemné vztahy se údajně zhoršily poté, co byl do čela socialistické strany místo Unamuna zvolen právě Pérez Galdós.⁴⁹ Unamunova nevraživost dosáhla svého vrcholu po Galdósově smrti, když po Galdósově pohřbu v únoru 1920 přednesl nevhodný

⁴⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Amor y pedagogía*, NC, sv. I., Cit. dílo, s. 554.

⁴⁵ BERKOWITZ, H. Chonon. Unamuno's Relations with Galdós. *Hispanic Review*, Oct., 1940, vol. 8, no. 4, s. 323.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ ARENCIBIA, Yolanda. „Galdós y Unamuno en la misma hoguera“. [online]. [cit. 2014-04-15] Dostupné z: http://www.webs.ulpgc.es/canatlantico/pdf/10/58/Galdos_hoguera.pdf. Passim.

⁴⁸ Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. „Carta de Miguel de Unamuno a Benito Pérez Galdós, Salamanca, 11 de diciembre de 1912“. [online]. [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/carta-de-miguel-de-unamuno-a-benito-perez-galdos-salamanca-11-de-diciembre-de-1912--0/audio/>

⁴⁹ BERKOWITZ, H. Chonon. Unamuno's Relations with Galdós. Cit. dílo, s. 323.

projev, v němž slavného spisovatele více kritizoval, než chválil. Tím vzbudil vlnu nevole a velké pobouření nejen v literárních kruzích.⁵⁰

Podobný vztah jako k hlavnímu představiteli španělského realismu měl Unamuno také k literárnímu směru samotnému. Realismem pohrdal, protože se mu zdál málo umělecký, a odsuzoval literární postavy pro jejich černo-bílé charaktery.⁵¹ Domníval se, že realita, kterou předkládají díla realistická, je vlastně smyšlená, sestavená z poznámek, které si spisovatel předtím zapsal, a proto chtěl ve svém díle zobrazit opravdovou realitu, která nespočívá ve vršení detailů všedního života, ale ve vnitřním rozpoložení člověka.⁵² To, co Unamuno zajímá, je lidská duše a protiklady, které člověkem zmítají. Inspiraci nachází ve vlastním nitru.⁵³ Mnohokrát si postavy kladou otázku – kdo jsem? Jaký jsem? Jsem takový, jak mě vidí ostatní? Unamunovu osobnost lze nalézt především v mužských charakterech. Velmi zřetelná je například v postavách Pachica (*Mír ve válce*) nebo v otci Manuelovi (*Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*). Ženské charaktery bývají inspirovány Unamunovým okolím a rodinným prostředím. Jedinou výjimku zde tvoří Gertrudis (*Teta Tula*), která je považována spíše za odraz autora samotného.⁵⁴ Unamuno zastupuje spisovatele, kteří promítají autobiografické rysy do literárních postav, a sám si uvědomuje, že tato skutečnost může být pro čtenáře rozčilující. Na svou obhajobu píše: „[...] y es que prefiero hablar en exceso de mí mismo a no hablarse de los demás, y que es mucho mejor el pasarse la vida autobiografiándose que no pasarla murmurando del prójimo.“⁵⁵ („[...] a raději mluvím příliš mnoho o sobě, než abych mluvil o ostatních, protože je mnohem lepší strávit život psaním autobiografií, než ho strávit pomlouváním dalších osob.“)

Ačkoli vidíme, že se Unamuno postupům realismu vzdaloval, literární kritici často hledají společná témata, která by spojovala Unamuna s Galdósem. Je známo, že

⁵⁰ Bezprostřední reakce novinářů a literátů na Unamunův projev, otištěné v dobovém tisku analyzuje práce Antonia Henríqueze Jiménezze, s názvem: „Unamuno, Galdós, Rafael Romero (Alonso Quesada), Domingo Doreste (Fray Lesco),...Repercusión de unas palabras de Unamuno sobre Galdós unas Semanas después de su muerte“.

⁵¹ UNAMUNO, Miguel de. Předmluva k *Tres novelas ejemplares*, NC, sv. II., s. 174-175.

⁵² Ibid., s. 176-178.

⁵³ Ibid., s. 178.

⁵⁴ GULLÓN, Ricardo. *Autobiografías de Unamuno*. Madrid: Gredos, 1976, s. 209.

⁵⁵ UNAMUNO, Miguel de. A lo que salga In *Obras completas*. Ed. Ricardo Senabre. Madrid : Turner, 1995-2008. Biblioteca Castro, sv. VIII, s. 698.

Unamuno dvakrát přečetl *Doñu Perfektu*⁵⁶ a že teprve v době svého vyhnanství, které trávil na Kanárských ostrovech, četl *Fortunatu a Jacintu*.⁵⁷ Ovlivnilo Unamuna Galdósovo zpracování ženských charakterů? Ačkoli se hned nabízí téma duchovního mateřství a adopce, společné pro *Fortunatu a Jacintu* i *Tetu Tulu*, zdá se, že Unamuno Galdósův román nečetl až do roku 1924,⁵⁸ a tudíž se jím nemohl inspirovat pro postavu Gertrudis. *Teta Tula* totiž vyšla o pár let dříve, v roce 1921. Ricardo Gullón nicméně nachází analogie mezi těmito dvěma romány. Zmiňuje například scénu, kdy se Gertrudis snaží nakojit dítě ze svých panenských prsou, a srovnává ji s Jacintiným snem, v němž neplodná matka chová v náručí své dítě.⁵⁹

Unamuno, na rozdíl od realistů Leopolda Alase či Benita Péreze Galdóse, netoužil studovat život společnosti a věrně jej v díle zachytit. Od autorů předchozí generace ho odlišoval způsob tvorby literárního díla. Zatímco Galdós nebo Alas věnovali mnoho času shromažďováním studijního materiálu, Unamuno své postavy neměl předem příliš promyšlené a jejich charaktery vznikaly teprve během samotného procesu psaní, což má za následek také rozdílné pojetí ženských postav. U Unamuna například málokdy víme, jak ženy vypadají. Často si čtenář vystačí s obecnou zmínkou o kráse, ale popisu postavy nebo vlasů se nedočká, nikdy však neopomene zmínit barvu a výraz dámských očí. Na rozdíl od realismu a naturalismu, který pracoval s psychologií ženských hrdinek a snažil se poukázat na jejich nerovné sociální postavení, Unamuna zajímala především otázka lidské duše.

3.3 Román, či nivola?

Unamuno vymezuje dva postupy spisovatelské práce. První z nich představuje sbírání materiálu, zapisování poznámek, pozorování společnosti a jejích zvyků předtím, než se dá spisovatel do vlastního psaní. Takový způsob označuje za „vejcorodý“ (ovíparo).⁶⁰

⁵⁶ ARENCIBIA, Yolanda. „Galdos y Unamuno en la misma hoguera“. [online]. [cit. 2014-04-15]
Dostupné z: http://www.webs.ulpgc.es/canatlantico/pdf/10/58/Galdos_hoguera.pdf

⁵⁷ BERKOWITZ, H. Chonon. Unamuno's Relations with Galdós. Cit. dílo, s. 338.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ GULLÓN, Ricardo. *Autobiografías de Unamuno*. Cit. dílo, s. 215-217.

⁶⁰ UNAMUNO, Miguel de. A lo que salga In *Obras completas*. Ed. Ricardo Senabre. Cit. dílo, s. 694-696.

Naopak spisovatele, jenž nosí své nápady v hlavě a vše sepiše bez předchozí přípravy, označuje za živorodého (vivíparo).⁶¹ Přípravy předcházející psaní jsou typické pro autory realismu a sám Unamuno se už v roce 1904 považoval za spisovatele druhé kategorie.⁶² Je tedy možné rozdělit jeho románovou tvorbu podle přístupu k psaní rovněž na dvě skupiny: první tvoří pouze jedno dílo, a to historický román *Mír ve válce*, druhou skupinu představují všechna ostatní díla, která Unamuno nazval vlastním termínem „nivoly“.

Název nivola je odvozen ze španělského výrazu „novela“ (román). Autorovo pojmenování znamená, že není tolik svázán zákony románového žánru, a má tedy větší volnost v tvorbě.⁶³ V *Mlze* se ústy Víctora Gotiho, Unamunova alter ega, dozvídáme o charakteristických znacích nivoly v kapitole XVII: jeho román nemá ústřední plánovanou zápletku, a charaktery postav se proto utvářejí pozvolně. Jsou zde vyloučeny sáhodlouhé a nudné popisy a za to se většího prostoru dostává dialogu, protože je pro čtenáře poutavější.⁶⁴ Román (nivola) má tedy dynamický charakter. Sám autor nivolu charakterizuje jako: „Relatos dramáticos acezantes, de realidades íntimas, entrañadas, sin bambalinas ni realismo en que suele faltar la verdadera, la eterna realidad, la realidad de la personalidad.“⁶⁵ („Dramatické příběhy, při nichž se těžce dýchá, vyprávějící intimní a niterné skutečnosti, bez kulis a bez realismu, kterému většinou chybí opravdová, nadčasová realita, realita osobnosti.“)

Oficiálně nazval Unamuno nivolou až dílo *Mlha*, nicméně už v románu *Láska a pedagogika* je možné objevit nový styl psaní a jiný směr tvorby. Germán Gullón uvádí, že vznik díla *Láska a pedagogika* ovlivnila estetika moderního funkcionalismu, a proto autor užívá krátkých vět i množství dialogů a monologů.⁶⁶ Námět románu je zde tvořen vršením epizod a důležitější než chronologické zaznamenávání jednotlivých událostí je samotné téma tohoto díla.⁶⁷ Nivoly jsou prozaické texty menšího rozsahu, které

⁶¹ UNAMUNO, Miguel de. A lo que salga In *Obras completas*. Ed. Ricardo Senabre. Cit. dílo, s. 694-696.

⁶² Ibid., s. 694.

⁶³ Srov. UNAMUNO, Miguel de. *Niebla*, NC, sv. I, s. 722-724.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ UNAMUNO, Miguel de. Předmluva-epilog k 2. vydání *Amor y Pedagogía*, NC, sv. I, s. 454.

⁶⁶ GULLÓN, Germán. Un paradigma para la novela española moderna: Amor y pedagogía, de Miguel de Unamuno. *MLN*, Mar., 1990, Vol. 105, No. 2, Hispanic Issue, s. 227.

⁶⁷ Ibid., s. 238-239.

většinou neumožňují hlubší psychologizaci postav a mají tendenci ke schematizaci charakterů. Výjimku představuje *Teta Tula*, která se svým rozsahem i zpracováním více přibližuje klasickému románovému žánru.

Velký posun mezi prvním románem *Mír ve válce* a pozdějšími nivolami je patrný v užití narativní techniky. Zatímco *Mír ve válce* je vyprávěn především prostřednictvím vševědoucího vypravěče, v nivolách převládají dialogy. Dialogová forma umožňuje posouvat děj kupředu a zároveň nahlédnout do psychologie postav. Hojnost dialogů vedla některé kritiky (E. Sarmiento nebo A. Fox) k názoru, že nivoleskní texty vykazují tendenci k dramatizaci.⁶⁸ Vševědoucí vypravěč však v nivolách úplně nezmizel, Unamuno ho obvykle používá na začátku vyprávění, pak už se děj rozvíjí na základě dialogů.

Nivolu *Milha* lze označit za dílo metaliterární. Postava Víctora Gotiho ztělesňuje tvořícího spisovatele, proto se v textu mnohokrát objevují úvahy o procesu psaní i otázky týkající se samotného žánru. Nový rozměr dostává problematika románové tvorby ve chvíli, kdy do vyprávění vstupuje i postava samotného Miguela de Unamuna, který v kapitole XXXI začíná debatovat s postavou Augusta Péreze. Vztah autora a jeho postav je předmětem úvah mnoha Unamunových esejů. Vztah autora se čtenářem je neméně důležitý, proto se k němu Unamuno často obrací ve svých předmluvách, oslovuje ho a „rozmlouvá“ s ním.

Mohlo by se zdát, že Unamuno boří klasické postupy románového žánru, ve skutečnosti však odmítá hlavně estetiku realismu a navazuje na tradici španělského zlatého věku. V duchu konceptismu vybírá Unamuno jména svých postav tak, aby vyjadřovaly skryté významy a odkazovaly na klasické texty.⁶⁹ Náměty čerpal především z bible, latiny a řečtiny. Dokladem je například postava Lazara Carballina, jehož otec Manuel znovu přivede k víře, příznačná jsou i ženská jména – Ángela (ženský anděl), Rosa (pověstná svou krásou), Helena (je příčinou sváru mezi Ábelem a Joaquínem) nebo Raquel (odkazuje na knihu Genesis, neplodná manželka Jákoba).

⁶⁸ SANCHEZ CALVO, Arsenio. *Miguel de Unamuno y E. M. Forster : temática y técnica novelística*. Valladolid : Secretariado de Publicaciones, Universidad, D.L. 1988, s. 239.

⁶⁹ UNAMUNO, Miguel de. Předmluva k *San Manuel Bueno, mártir y tres historias más*, NC, sv. II, s. 282.

Unamuno byl velkým obdivovatelem Miguela de Cervantese. Odkaz na nejslavnějšího španělského romanopisce dokládá název *Tří příkladných novel a jednoho prologu* (*Tres novelas ejemplares y un prólogo*), které vycházejí v roce 1920. Je třeba zdůraznit, že ačkoli Unamuno v originále užívá označení „novelas“, jedná se o tzv. novelas cortas, do češtiny překládané jako novela, tedy prozaický útvar, který „se soustřeďuje na jeden poutavý příběh, který podává dramaticky sevřeně, bez popisů a epizod, a jež končí s výrazným, často překvapivým závěrem.“⁷⁰ Za novelu je možné označit rovněž *Svatého Manuela Dobrotivého, mučedníka* (1931).

Cervantesův odkaz lze hledat i v Unamunových nivolách. J. A. G. Ardila nachází v Unamunově literárním stylu několik charakteristických znaků, které Unamunovu *Mlhu* se Cervantesem spojují: pnutí mezi realitou a fikcí, parodování literárních tradic, literaturu, která zde sama slouží jako literární námět; digrese, quijotovského hrdinu, metafikci, význam dialogu a především střídání vypravěčských hlasů, které lze označit bachtinovským pojmem mnohohlas.⁷¹ Unamuno často pracuje se zprávou o nalezení fiktivního textu. Stejně jako Cervantes „nachází“ rukopis Cida Hammeta Benengeliho, Unamuno v *Ábelu Sánchezovi* vzkazuje čtenáři, že se jedná o Joaquínovu zповěď sepsanou a adresovanou jeho dceři; *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* je založen na vzpomínkách Ángely Carballinové; Poznámky k traktátu o cocotologii z díla *Láska a pedagogika* jsou rukopisem Avita Carrascale.

Nivola odráží intimní realitu člověka, a proto se v ní, stejně jako v životě, mísí tragično s komičnem. Humor zde hraničí s ironií a cynismem, rozhodně ho tedy, na rozdíl od *Dona Quijota*, nelze nazvat karnevalovým. Michail Bachtin označuje za karnevalový smích univerzální a všelidový, který boří třídní hranice.⁷² Unamunův nivoleskní humor je nadřazený a nesjednocuje úroveň aktérů. Víctor Goti, Unamunovo alter ego, prohlašuje: „No me agradan sino los chistes lúgubres, las gracias funerarias. La risa por la risa misma me da grima, y hasta miedo. La risa no es sino la preparación para la

⁷⁰ KARPATSKÝ, Dušan a KUDĚLKA, Viktor. *Malý labyrint literatury*, 3. dopl. vyd. Praha: Albatros, 2001, s. 377.

⁷¹ ARDILA, J. A. G. Unamuno y Cervantes: narradores y narración en *Niebla*. *MLN*, March 2010, Vol. 125, No. 2, Hispanic Issue, s. 348-349.

⁷² BACHTIN, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha : Odeon, 1975, s.76-83.

tragedia.⁷³ („Bývají mi po chuti jedině vtipy, při nichž naskakuje husí kůže, mám rád šibeniční humor. Smích pro smích na mne působí nepříjemně, nahání mi dokonce strach. Smích je jen přípravou k tragédii.“⁷⁴) V souvislosti s *Láskou a pedagogikou* mluví Ricardo Gullón dokonce o esperpentických postavách.⁷⁵ Vytváření charakterů je pro Unamuna spíše hrou a postavy, v nichž se mísí směšnost s tragičnem, jsou pro nivity typické.

Předchozí řádky naznačily, že za román v pravém slova smyslu je možné považovat pouze Unamunovo první dílo *Mír ve válce*. Označení nivola nese již *Láska a pedagogika*, *Mlha*, *Ábel Sánchez* a *Teta Tula*. Novelou označujeme *Svatého Manuela Dobrotivého*, *mučedníka* a *Tři příkladné novely a jeden prolog*.

⁷³ UNAMUNO, Miguel de. *Niebla*, NC, sv. I, s. 770-771.

⁷⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Mlha*. Praha : Odeon, 1971, přeložila Alena Ondrušková, s. 217.

⁷⁵ GULLÓN, Ricardo. *Autobiografías de Unamuno*. Cit. dílo, s. 63.

4. Pojetí ženy v Unamunově románovém díle

Miguel de Unamuno byl především filozof, zabývající se existenciálními otázkami, a téma lidského údělu je přítomno v celé jeho tvorbě. Strach ze smrti a z něj pramenící touha po nesmrtelnosti, hledání Boha a v neposlední řadě rovněž síla a význam lásky patří k základním tezím jeho myšlení. Láska jako svazek mezi mužem a ženou, ale také jako pouto mezi matkou a dítětem představuje pro Unamuna základ lidského bytí. Vše je mezi sebou těsně propojeno, muž i žena vstupují do vztahů s okolním světem, a proto je třeba i na Unamunovo pojetí ženských postav nahlížet skrze tyto vztahy.

Na první pohled by se mohlo zdát, že v Unamunových románech téměř nenalzáme ženské postavy. Třebaže to nemusí být ihned patrné, ženské pohlaví je v Unamunových dílech hojně zastoupeno, nedostává se mu však tolik prostoru jako mužským protagonistům. Je možné, že Unamuno upřednostňoval mužské charaktery, poněvadž patřil k autorům, kteří často do psychologie literárních postav promítají autobiografické zkušenosti, a mohl se tedy s nimi lépe identifikovat. Zároveň se salamanský spisovatel zaměřoval především na člověka jako na individuální bytost, na člověka obecně. Snad také z tohoto důvodu v Unamunově románovém díle nenajdeme, kromě románu *Teta Tula*, hlavní hrdinku ženského pohlaví.

Hned na začátku můžeme poznamenat, že Unamuno neumí podle vlastních slov uvedených v předmluvě k druhému vydání románu *Láska a pedagogika*, proniknout do ženské psychologie: „[...] los caracteres están desdibujados, que son muñecos que el autor pasea por el escenario, [...] el autor no sabe hacer mujeres, no lo ha sabido nunca.“⁷⁶ („[...] postavy jsou nevyvážené, jsou loutkami, které autor vede po jevišti, [...] autor neumí vytvářet ženy a nikdy to neuměl.“)

Pro Unamuna bylo vždy obtížné celistvě vyobrazit myšlení a pohnutky ženských postav. Jeho ženské charaktery většinou nedisponují individuálními rysy a často tíhnou ke schematičnosti. Proto se lze domnívat, že ženské postavy nezastupují jednotlivce, nýbrž větší celek, jakési univerzální ženství. Tuto hypotézu dokládá postava Augusta

⁷⁶ UNAMUNO, Miguel de. Předmluva k *Amor y Pedagogía*, NC, sv. I, s. 463.

Pérez, který v sobě nosí obecný obraz ženství a tato představa se teprve po setkání s Eugenií konkretizuje:

Tú estabas enamorado, sin saberlo, por supuesto, de la mujer, del abstracto, no de ésta ni de aquella; al ver a Eugenia, ese abstracto se concretó y la mujer se hizo una mujer y te enamoraste de ella, y ahora vas de ella, sin dejarla, a casi todas las mujeres, y te enamoras de la colectividad, del género.⁷⁷

Byl jsi zamilovaný – rozumí se, že sis to neuvědomoval – do ženy, do její abstraktní podoby, ne do té nebo oné konkrétně. Když jsi spatřil Eugenií, ono abstraktní se zkonkretizovalo, z ženy byla najednou jedna žena, ty ses do ní zamiloval. Dnes od ní – aniž se jí vzdáváš – přecházíš k málem kdekeré ženě, zamilováváš se do žen jako celku, jako druhu.⁷⁸

V následujících kapitolách se proto budu více zaměřovat na obecné rysy ženských postav. Jak jsme již nastínili, u Unamuna není možné odtrhnout jedno od druhého, a proto postavím ženské charaktery do protikladu s charakteristickými vlastnostmi mužů.

4.1 Ženský archetyp, dobré a špatné ženy

Chápání ženství v Unamunově díle je velmi těsně vázáno na pojetí křesťanské, jelikož Unamuna silně determinovala zkušenost člověka pocházejícího z katolické rodiny. Zároveň byl španělský filozof také ovlivněn studiem řečtiny a antické literatury. Ony antické a biblické literární prameny mají za následek velmi zjednodušenou a obecnou koncepci ženských postav a jejich role lze snadno rozdělit na dobré a špatné. Také v Unamunových románech lze ženské postavy odlišit na ženy dobré či hodné (Rosa, Antonie, Rafaela) a špatné nebo zlé (Eugenie, Helena, Clarita).

V předmluvě k románu *Teta Tula* přiznává, že námět byl z části inspirován postavami několika žen – texty Svaté Terezy od Ježíše, Abíšag, panenskou manželkou krále Davida a Sofoklovou Antigou.⁷⁹ Co mají výše jmenované společného? Ačkoli každá

⁷⁷ UNAMUNO, Miguel de. *Niebla*, NC, sv. I, s. 684.

⁷⁸ UNAMUNO, Miguel de. *Malha*. Přel. Alena Ondrušková, s. 110-111.

⁷⁹ UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 937-942.

reprezentuje jiné historické období, jejich lidské vlastnosti jsou podobné. Každou z nich charakterizuje obětavost, citlivost a láskyplnost. Všechny spojuje láska k bližnímu – Abíšag zahřívala svým tělem starého a umírajícího krále Davida, Antigona projevila zodpovědnost člověka k člověku, když se rozhodla pohřbít oba své bratry a postavit se tak přísnému zákonu krále Kreona, a Svatá Tereza zasvětila celý svůj život Bohu a pomoci bližním.

Zmíněné vlastnosti se promítají do ženských charakterů Unamunových románů. Postava Rosy z *Tety Tuly* je jemnou, odevzdanou a milující manželkou stejně jako Antonie, manželka Joaquína z *Ábela Sáncheze*. Tyto typy žen vytvářejí teplo domova, jsou milujícími manželkami a výbornými matkami, jak dokládá následující úryvek:

Rosa no era una hermosura cual él se la había creído y antojado, sino una figura vulgar, pero con todo el más dulce encanto de la vulgaridad recogida y mansa; era como el pan de cada día, como el pan casero y cotidiano y no un raro manjar de turbadores jugos. Su mirada que sembraba paz, su sonrisa, su aire de vida, eran encarnación de un ánimo sedante, sosegado y doméstico.⁸⁰

Rosa nebyla takovou krasavicí, jakou si ji představoval, ale byla obyčejným stvořením se všemi nejsladšími půvaby čisté, čestné a jemné prostoty: byla každodenním chlebem, jako domácí chléb a ne jako zvláštní jídlo rozličných chutí. Její pohled, zasévající pokoj, její úsměv, její životní radost, byly ztělesněním utišující bolesti, uspokojující, domácí cítící duše.

Ženské postavy nikdy nepředstavují typy emancipovaných madridských intelektuálek navštěvujících *Lyceum Club Femenino*. To ale neznamená, že by byly hloupé. Obvykle jsou praktické a mají selský rozum, čímž mnohdy převyšují mužské protagonisty, protože se zbytečně netrápí existenciálními otázkami. Přesně takovou postavou je Liduvina, kuchařka Augusta Péreze. Po smrti Augustovy matky vytváří mladému právníkovi domov a zároveň mu matku do jisté míry nahrazuje. Na tuto starší, vdanou ženu se Augusto často obrací s otázkami týkajícími se společného manželského soužití nebo ženské mysli. Její životní moudrost a zkušenosti jí dobře napovídají, jakým směrem se ubírají Augustovy vztahy se ženami. Liduvina rozumí ve skutečnosti situaci

⁸⁰ UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 968.

mnohem lépe, než je patrné, ovšem její postavení jí nedovoluje upřímně projevit vlastní názor, proto se její odpovědi často podobají výroků chytře horákyně.

¡Decidme! –exclamó Augusto pronto–. ¿Y si yo me casara? [...]

–Según y conforme –se atrevió a insinuar Liduvina. [...] –Casarse es muy fácil; pero no es muy fácil ser casado.⁸¹

„Co byste řekli tomu, kdybych se oženil?“ ozval se nečekaně Augusto. [...] „Jak se to vezme,“ odvážila se nadhodit jakousi svou výhradu jeho žena Liduvina. [...]

„Oženit se, to se strefí i slepý. Těžší je už být ženatý.“⁸²

Přísluví a neurčité odpovědi typu „jak se to vezme“ nebo „to podle toho“ jsou pro postavu Liduviny typické. Liduvina spolu s Rosario a Eugenií reprezentují nejbližší ženy Augusta Péreze a obrazně zastupují tři úrovně Augustovy duše, zároveň také působí na tři významné orgány Augustova těla.⁸³ Liduvino kuchařské umění dráždí Augustovu vůli a je zaměřeno na jeho žaludek; Rosario zaplavuje Augustovo srdce, a představuje proto citovou část duše, zatímco Eugenie útočí na Augustovu inteligenci a fantazii, a je tedy Augustovým obrazným mozkem.⁸⁴ Hodná Rosario i starostlivá Liduvina patří k první skupině dobrých žen, komplikovanou Eugenie začleníme do druhé kategorie.

Druhou skupinu ženských postav lze označit za ženy špatné, zlé. Je třeba zdůraznit, že tyto ženy jsou prezentovány jako špatné či zlé z mužského pohledu, protože jsou pro muže mnohdy nedosažitelné. Většinou se jedná o silné ženské charaktery, které chtějí mít právo vlastního rozhodnutí. Zároveň jsou krásné, inteligentní a svůdné. Postavy žen – tygřic zastupuje nejen Eugenie z románu *Mlha*, ale také Helena z *Ábela Sáncheze*, Clarita z *Láska a pedagogika* a částečně rovněž Gertrudis, zvaná teta Tula.

Tyto ženy jako by byly pokračovatelkami biblické Evy – jsou si vědomé svého šarmu a vlivu. Jinými slovy, jde o typy femme fatale, které byly obdivovány generací modernistů. Jedná se o ženy erotické, smyslné a jedinečné, jež se vymykají šedivosti

⁸¹ UNAMUNO, Miguel de. *Niebla*, NC, sv. I, s. 653.

⁸² UNAMUNO, Miguel de. *Mlha*. Přel. Alena Ondrušková, s. 73.

⁸³ UNAMUNO, Miguel de. *Niebla*, NC, sv. I, s. 764-769.

⁸⁴ Ibid., s. 764-769.

všedních dní, a po nichž muži nesmírně touží. Takové mužské okouzlení vyjadřují následující řádky, v nichž lékař obdivuje osobnost Gertrudis: „¡Pero qué mujer! ¡Es toda una mujer! ¡Qué fortaleza! ¡Qué sagacidad! ¡Y qué ojos! ¡Qué cuerpo! ¡Irradia fuego!“⁸⁵ („Jaká je to žena! Opravdová ženská! Jaká je v ní síla! Kolik duchaplnosti! A jaké má oči! Jaké tělo! Jaký oheň z ní jiskří!“)

Unamunovi mužští protagonisté bývají velmi často vzdělaní intelektuálové, kterým typy femme fatale imponují, avšak málokterý ze zástupu nápadníků u těchto žen uspěje. V románu *Ábel Sánchez* zápasí malíř Ábel s lékařem Joaquínem o přízeň půvabné a svůdné Heleny. Konzervativní Joaquín ale svou sestřenicí neohromí, neboť Helena dává přednost bohémskému a pohlednému Ábelovi. Z tohoto důvodu v Joaquínovi začne klíčit nevraživost k příteli, a Helenu mu závidí: „[...] de aquella noche me soñé poseyéndola, y junto al cuerpo frío e inerte de Abel.“⁸⁶ („[...] té noci se mi zdálo, že je už má a vedle leží Ábelovo studené a bezvládné tělo.“⁸⁷) Joaquín je obecně prezentován jako „dobrá partie“ – není ošklivý, chudý, ani hloupý, právě naopak. Je ale více racionální a trochu nudný. Osudová Helena dává tedy přednost volnomyšlenkářskému a zábavnému soku před lékařovými vědeckými teoriemi a tradičními hodnotami.

Stejně tak Eugenie odmítá vzdělaného a dobře zaopatřeného Augusta, a preferuje vztah se zahálčivým Mauriciem; Clarita z románu *Láska a pedagogika* odmítá intelektuála Apolodora a vybírá si raději dobyvatelského Federica. Muži-intelektuálové se často touží těmto ženám pomstít (Joaquín) nebo předstírají, že daná žena je vlastně pouhým objektem jejich vědeckého zkoumání (Augusto, Apolodoro).

Ony osudové ženy dávají přednost typickým maskulinním ctitelům, jež Unamuno často ironizuje. V novele *Celý muž* (*Nada menos que todo un hombre*) se Unamuno vysmívá charakteristickému mužskému chování. Z Alexandra Gómeze číší sebejistota, která se odráží už v jeho mluvě, zvláštním způsobem totiž zdůrazňuje zájmena já, mne nebo moje. Těší se ze svého společenského vlivu a touží mít vše – peníze, moc i nejkrásnější ženu a Julii si bere za manželku proto, aby byla jeho ozdobou. Alexandr po mnoho let

⁸⁵ UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 1004.

⁸⁶ UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, NC, sv. I, s. 837.

⁸⁷ UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez: [příběh jednoho utrpení]*. Přel. Jana Zuluetová-Cahová. 3. vyd., 1. vyd. v Plusu. V Praze: Plus, 2012, s. 25.

nevyjadřuje žádné city a jeho žena se cítí pouhou věcí, ale pod jeho ledově klidným povrchem vře vášně a láska. Masku rezervovaného, chladného *macha* odhazuje až během manželčiny smrtelné choroby, kdy se pozice dobytce obrací. Nakonec je žena skutečnou dobytčí Alexandrovou srdce, jelikož on po její smrti nedokáže sám dál žít.

Unamunovy mužské hlavní postavy jsou často citliví, vzdělaní a inteligentní lidé, kteří se vyznačují svou dobrosrdečností a nesmělostí. Ta ovšem mnohdy přechází až k naivnosti a manipulovatelnosti. Setkají-li se tyto typy s asertivní, osudovou ženou, většinou se pak stávají pouhými loutkami v rukou těchto žen. Augusto zaplatí Eugeniinu hypotéku a Ramiro se nechá přemluvit ke sňatku s Manuelou, dívkou z nalezince. Zhrzení nápadníci-intelektuálové se vyrovnávají s odmítnutím krásné kokety tak, že si hledají náhradu, tedy dívku hodnou, cudnou, nenáročnou a pasivní, obdivující jejich vzdělání a inteligenci. Femme fatale nahrazuje ona „dobrá“ žena s mateřským citem. Pianistku Eugenie střídá žehlička Rosario, Apolodoro z románu *Láska a pedagogika* neunesl odmítnutí od koketní Clarity a je natolik ovládnut svými pudy, že znásilní služku Petru. Ta se do Apolodora zamiluje zpětně, až po jeho smrti, jelikož k němu pociťuje nepochopitelnou lítost a něhu. Docházíme tedy k závěru, že odmítnutý nápadník-intelektuál hledá náhradu u dívky s nižším sociálním postavením.

Paloma Castañedová, jež se podrobně zabývala Unamunovými vztahy k ženám, tvrdí, že Unamuno byl po celý život ovlivněn dvěma ženskými modely. První vzor, reprezentující silné ženské charaktery, pocházel z období Unamunova dětství a ztělesňoval povahu jeho matky a babičky, které samy vychovaly čtyři děti, jimž musely být otcem i matkou zároveň. Druhý vzor představuje Unamunova manželka Concha, která byla naopak mírnou, hodnou a laskavou ženou.⁸⁸ Tyto modely byly v Unamunově mysli zakořeněny natolik silně, že je opravdu možné dané vzory spatřovat téměř v jakékoli ženské románové postavě.

⁸⁸ Srov. CASTAÑEDA, Paloma. *Unamuno y las mujeres*. Cit. dílo, s. 141-151.

4.2 Teta Tula

Postava Gertrudis, tedy tety Tuly, je jedinou prokreslenou ženskou hrdinkou Unamunových románů, a proto považuji za vhodné se v následujících řádcích této postavě blíže věnovat.

Román vyšel v roce 1921, ale Unamuno nosil jeho koncept dlouho v hlavě. Jak uvádí Paloma Castañedová, již v roce 1902 se spisovatel v korespondenci svěřuje svým přátelům, že má v úmyslu sepsat příběh o ženě, která se stává matkou, aniž by přišla o panenství.⁸⁹ Téma mateřství bylo zpracováno již v předchozích dílech *Láska a pedagogika* či *Tři příkladné novely*, a právě v povídce *Dvě matky* (*Dos madres*) lze v jistém smyslu spatřovat v postavě Raquel předchůdkyni tety Tuly. Snad tento dlouhý vývoj od základní myšlenky románu vedoucí až k její realizaci, má za následek vytvoření komplexního ženského charakteru nesoucího dobré i špatné vlastnosti. Zároveň lze tento román vidět v souvislosti s románem *Ábel Sánchez*, který se zaměřuje na temná zákoutí mužské duše, zatímco *Teta Tula* odhaluje duši ženskou.⁹⁰

Na počátku románu stojí jistý druh milostného trojúhelníku. Sestry Gertrudis a Rosa se zamilují do stejného muže. Ramiro si na Gertrudino naléhání nakonec bere Rosu, se kterou zplodí tři děti. Rosa ovšem u posledního porodu umírá a Gertrudis se tedy stává náhradní matkou svým synovcům a neteřím. Ramiro si po čase uvědomuje svou lásku ke Gertrudis, jež ho ovšem odmítá a roztrpčený Ramiro si začíná zahrávat se služkou Manuelou. Z jejich tajného vztahu se narodí další dítě a Gertrudis znovu donutí Ramira, aby se oženil. Po krátký čas žijí všichni společně v jedné domácnosti, avšak Ramiro dostává zápal plic a na následky nemoci umírá. Také Manuela při dalším porodu přichází o život. Gertrudis zůstává na všechno sama, ale výtečně zvládá péči o domácnost i výchovu všech dětí, které dovede až do dospělosti, a ve vysokém věku umírá.

Dalo by se říci, že v postavě tety Tuly se spojují oba archetypy Unamunových dobrých a špatných žen. Je zároveň pokračovatelkou linie biblické Evy a zbožnou ženou, která

⁸⁹ CASTAÑEDA, Paloma. *Unamuno y las mujeres*. Cit. dílo, s. 88.

⁹⁰ UNAMUNO, Miguel de. Předmluva k *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 937-942.

se z duše touží stát matkou. Gertrudis se tak stává typickou Unamunovskou postavou, jejíž vnitřní svět je zmítán protiklady.

Gertrudis je nositelkou hluboké ženské moudrosti a její klid jakoby pramenil ze zkušeností předchozích generací. „El tío asegura que la [gravedad] heredé de mi madre, su heramana, y de mi abuela, su madre.“⁹¹ („Strýc tvrdí, že jsem vážnost zdědila po mé matce, jeho sestře, stejně jako po babičce, jeho matce.“) Zdá se, jako by měla po staletí předávané zkušenosti s přiváděním nových životů na svět, ošetřováním nemocných nebo péči o umírající téměř vrozené. Veškeré zásadní životní situace přijímá klidně a odevzdaně. Gertrudis asistuje celkem u pěti porodů a její chování je už během prvního porodu natolik přirozené, že ji lékař označí za „opravdovou porodní asistentku“.⁹² Gertrudis se stará o všechny své nejbližší ležící na smrtelném loži – strýce faráře, sestru Rosu, Manuelu i milovaného Ramira. Je to ona, kdo jim zatlačí oči a připraví je na pohřeb. Radostné i smutné události nechávají Gertrudis citově chladnou, neprojevuje při nich téměř žádné emoce a brzy vyniká její smysl pro povinnost a praktické záležitosti. Geoffrey Ribbans vidí v její angažovanosti negativní prvek: „teta Tula je nejlepším příkladem ženy, která se dělá nenahraditelnou a zdánlivě ve jménu náboženského přesvědčení záměrně a systematicky předkládá požadavky, které klade na sebe i na osvojenou rodinu.“⁹³ U postavy Gertrudis můžeme spatřit rysy toho, co Sánchez Barbudo nazývá „problémem osobnosti“, jenž vzniká z protikladu mezi tím, jak se člověk jeví navenek a tím, co prožívá ve svém nitru.⁹⁴ Obecně je tento problém doménou mužských charakterů a vůbec nejsilněji se projevuje u otce Manuela (*Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*). Unamunovské ženy obvykle nemají psychologickou hloubku, ale v případě Tety Tuly je možné položit si následující otázky: pramení Gertrudino odmítavé chování k Ramirovi z pocitu ukřivdění, nebo se opravdu bojí

⁹¹ UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 951.

⁹² Ibid., s. 956.

⁹³ RIBBANS, Geoffrey. „A New Look at *La tía Tula*“. *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, 1987, Vol. 11, No. 2, s. 413.

„La tía Tula is the supreme example of a woman who makes herself insubstitutable and imposes her will, consciously and consistently on herself and on her acquired family, in the name of a quasi-religious conviction.“

⁹⁴ SÁNCHEZ BARBUDO, Antonio. *Estudios sobre Galdós, Unamuno y Machado*. Barcelona : Lumen, 1981, 3. vyd., s. 174.

fyzického kontaktu s muži? Je opravdu nutné, aby se Gertrudis obětovala pro rodinu své sestry?

Gertrudis se cítí být vzornou křesťankou, jejíž život je naplněn zbožností a pomocí bližním. Jelikož sama vyrůstala bez matky, vzorem mateřství se jí stává Panna Maria a Gertrudis v sobě nese obraz neposkvrněné mateřské lásky. Mravní čistota, pro niž si sama stanovuje vlastní zákony a pravidla, je její posedlostí. Ribbans připomíná, že Gertrudis si vlastními pravidly často protiřečí. Odmítá přání své sestry, aby si po její smrti vzala Ramira za manžela a sestře pouze slibuje, že její děti nebudou mít nikdy macechu. Ačkoli Ramiro o Gertrudis projevuje zájem, ona ho rázně odmítne a přitom se odvolává na slib, který dala sestře na smrtelné posteli. Když ale později donutí Ramira ke sňatku s Manuelou, dává tak nepřímě Rosiným dětem novou matku.⁹⁵

Gertrudis odmítá nejen mravní, ale i jakékoli fyzické pošpinění. Její touha po čistotě se stává obsesí a cokoli související s tělem a tělesností v ní budí odpor, jakékoli potřísnění tělesnými tekutinami nese nelibě. Krev, pokálené pleny a vyvařování poslintaných cumlů představují pro Gertrudis nepříjemnou stránku jejího duchovního mateřství. „La niña misma nació envuelta en sangre y Gertrudis tuvo que vencer la repugnancia que la sangre, sobre todo la negra y cuajada, le producía. [...] Y no era miedo, no; era, sobre todo, asco.“⁹⁶ („Děvčátko přišlo na svět celé zakrvavené a Gertrudis musela v sobě překonat odpor před touto černou a hustou krví. [...] A nebyl to strach, ne, bylo to štítění se.“) Až na konci svého života Tula pochopí, že „no cabe vivir sin mancharse.“⁹⁷ („je nemožné žít, aniž by se člověk neposkvrnil.“) V přírodě odmítá usednout na zem porostlou mechem, obává se nejen umazání oblečení, ale zdá se, jako by se bála, že jí země předá něco ze své plodnosti. Venkov je pro Tulu místem překypujícím živočišností, a proto upřednostňuje město, které se jí zdá být morálně čistější, jelikož v něm lidé k sobě nemají tak blízko.

Muži v Gertrudis spatřují ztělesněné ženství, přitahují je její uhrančivé oči a fascinuje je Gertrudina nevšimavost. Teta Tula si svou roli nevdané a panenské vychovatelky vybírá

⁹⁵Srov. RIBBANS, Geoffrey. „A New Look at *La tía Tula*“. *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, 1987, Vol. 11, No. 2, s. 403-420.

⁹⁶UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 1006.

⁹⁷Ibid., s. 1016.

sama, svobodně a postupně odmítá své nápadníky – Ramirova bratrance Ricarda, Ramira i lékaře Juana. Její těžko vysvětlitelný strach z mužů se stává čím dál silnějším až panickým. Své obavy svěřuje Ramirovi, ležícímu na smrtelném loži: „Además, te lo confieso, el hombre todo hombre, hasta tú, Ramiro, hasta tú, me ha dado miedo siempre; no he podido ver en él sino el bruto. Los niños sí; pero el hombre...”⁹⁸ („Navíc muži, teď se ti z toho vyzpovídám, každý muž, dokonce i ty, Ramiro, ještě i ty, jste mě naplňovali bázní; nemohla jsem v muži vidět nic jiného než zvíře. Děti ano, ale mužští...”)

Geoffrey Ribbans Gertrudis přisuzuje samotářské a individualistické sklony. Domnívá se, že její chování je natolik nečitelné, že ani nejbližší osoby nejsou schopny Tule přesně porozumět.⁹⁹ Duchovní matka od malička slýchávala od strýce faráře, jak je moudrá a inteligentní. Snad právě proto má celý život pocit, že jedině její pohled na svět je správný. Gertrudis postupem času upevňuje svůj vliv a stává se až nesnesitelně panovačnou. Svou moc uplatňuje nejen při výchově dětí, ale především ve vztahu s Ramirem. Cítí, že má nad ním převahu a nechává jej trpět. Zdá se, jako by silný pocit křivdy, způsobený Ramirovým sňatkem s Rosou, nyní postupně vyplouval na povrch. Gertrudis jako by se Ramirovi chtěla pomstít a donutí ho, aby se proti své vůli oženil se služkou. „Cásate con ella, te he dicho; y te lo dice Rosa. [...] Rosa, tu mujer, te dice por mi boca que te cases con la hospiciana.”¹⁰⁰ („Řekla jsem ti, ožeh se s ní, a tak ti to říká i Rosa. [...] Rosa, tvoje žena ti přikazuje mými ústy, aby ses s tou sirotou oženil.”)

Již jsme zmínili, že Gertrudis nese podobné charakterové rysy jako postava Raquel (*Dvě matky*). Jelikož obě natolik touží po mateřství, které nemůže být uskutečněné fyzicky, využívají ke svým cílům ostatních. Stejně jako vypočítavá Raquel donutí naivního a manipulovatelného milence Juana, aby se oženil s důvěřivou Bertou, Tula nutí Ramira, aby si vzal Rosu. Obě se poté stávají matkami-vychovatelkami cizích dětí. Gertrudis po prvním porodu své sestry říká: „Y ahora, [...] a querer mucho a tu marido, a hacerle

⁹⁸ UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 1005.

⁹⁹ Srov. RIBBANS, Geoffrey. „A New Look at *La tía Tula*“. *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, 1987, Vol. 11, No. 2, s. 403-420.

¹⁰⁰ UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 996.

dichoso y ...ja **darnos** muchos hijos!“¹⁰¹ („A teď už, Roso, musíš velmi milovat svého muže, udělat ho šťastným a ... darovat **nám** ještě hodně dětí.“)

Zatímco postava chladně vypočítavé Raquel měla svůj plán pečlivě promyšlený předem, čtenář *Tety Tuly* může předpokládat, že Gertrudis chtěla být zpočátku opravdu pouze tetou vychovatelkou a pomáhat sestře. Ovšem souhrn událostí, v nichž emoce a pocit křivdy hrály velkou roli, vedou Tulu až k diktátorskému chování vůči Ramirovi. Raquel i Gertrudis představují silné ženské charaktery. Mužské postavy nejsou schopné unést psychickou tíhu situace, v níž se ocitly. Nacházejí se mezi dvěma ženami – Juan se potácí mezi Bertou a Raquel, Ramiro mezi Manuelou a Gertrudis, muži velmi brzy onemocní a na následky nemoci umírají.

Podle Ernesta Gonzáleze Garcíi byla *Teta Tula* ve své době interpretována na základě Freudovy psychoanalýzy a Gertrudino chování vůči mužům bylo vysvětlováno pocitem závisti, způsobeném absencí mužského falu.¹⁰² Z dnešního pohledu můžeme tuto interpretaci pokládat za úsměvnou, nicméně z dobového hlediska považují za zajímavé se u této myšlenky krátce pozastavit. Unamuno a Freud byli vrstevníci a je známo, že Unamunova knihovna obsahovala několik Freudových spisů.¹⁰³ Unamuno ovšem nezajímal problémy týkající se sexuality a zaměřoval se více na vnitřní svět postav.

Je zajímavé, že slavný psychoanalytik byl stejně jako španělský myslitel vychováván dvěma ženami. Samuel Slipp tvrdí, že Freud měl velmi silný vztah k matce, který později způsoboval problémy se od ní odloučit, jelikož matka ho měla raději než manžela a zároveň Sigmunda preferovala před ostatními dětmi.¹⁰⁴ Z této zkušenosti vychází Freudova teorie oidipovského komplexu. Obdobný scénář lze spatřit i v textu *Tety Tuly*, v němž Gertrudis, vyznačující se odporem k mužům, přenáší veškerou svou lásku na děti a pozornost upírá především na Ramirína, nejstaršího syna Ramira a Rosy, a snaží se z něj vychovat muže podle svých vlastních představ, jenž by neopakoval otcovy chyby.

¹⁰¹ UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 960.

¹⁰² GONZÁLEZ GARCÍA, Ernesto. Unamuno y Freud, dos antropologías y un mismo método. *Cuadernos de la cátedra Miguel de Unamuno*, 1994, Núm. 29, s. 71.

¹⁰³ Ibid., s. 69-70.

¹⁰⁴ SLIPP, Samuel. *Freudovská mystika: Freud, ženy a feminismus*. Praha: Triton, 2007, s. 101-108.

Viděli jsme, že postava Gertrudis není na rozdíl od ostatních ženských charakterů vystavěna schematicky, ale naopak nabízí množství různých interpretací, které by vysvětlovaly její pohnutky.

4.3 Unamuno a Fray Luis de León

Španělská feministka Emilia Pardo Bazánová kritizovala své mužské současníky za to, že se jejich názory na ženy a manželky již několik století nezměnily:

Para el español [...] todo puede y debe transformarse; sólo la mujer ha de mantenerse inmutable y fija como la estrella polar. Preguntad al hombre más liberal de España qué condiciones tiene que reunir la mujer según su corazón, y os trazará un diseño muy poco diferente del que delineó Fray Luis de León en *La perfecta casada* [...] ¹⁰⁵

Pro Španěla se vše může a musí měnit; pouze žena se musí uchovávat neměnná a nehybná jako Polárka. Zeptejte se nejliberálnějšího muže ze Španělska, jaké vlastnosti má mít žena jeho srdce, a načrtne vám jen velmi málo odlišný model od toho, který vykreslil Fray Luis de León v *Dokonalé manželce* [...]

Byl intelektuál Miguel de Unamuno stejný jako jeho současníci? Prozaický text Luise de Leóna *Dokonalá manželka* (*La perfecta casada*), který vyšel v roce 1583, byl koncipován jako příručka provázející ženu stavem manželským. V úvodní části autor zdůrazňuje, že představa novopečené manželky o jejím „zaměstnání“ může být poněkud zjednodušená.

[...] se engañan muchas mujeres, que piensan que el casarse no es más que dejar la casa del padre y pasarse a la del marido, y salir de servidumbre y venir a libertad y regalo; y piensan que con parir un hijo de cuando en cuando, y con arrojarlo luego de sí en los brazos de un ama, son cabaes y perfectas mujeres. ¹⁰⁶

[...] mnoho žen se mýlí, když si myslí, že sňatkem pouze opustí otcovský dům a nahradí jej manželovým, vymaní se z područí a vymění jej za svobodu a pohodlí; a mají

¹⁰⁵ PARDO BAZÁN, Emilia. *La mujer española y otros escritos*. Cit. dílo, s. 88.

¹⁰⁶ LEÓN, Luis de. *Poesías: El cantar de los cantares ; La perfecta casada*. Madrid: EDAF, 1979, s. 324.

představu, že budou vynikajícími a dokonalými manželkami, když čas od času porodí nějakého potomka a později ho svěří do náručí chůvy.

Být dokonalou manželkou je podle fray Luise mnohem složitější. Texty vycházejí z katolického pojetí ženy a radí, jak si vypěstovat vhodné návyky a stát se váženou a ctnostnou manželkou. Dodržuje-li žena dané předpisy, manžel ji miluje a obdivuje, což přispívá k příjemné domácí atmosféře.

Na úvod je třeba zdůraznit, že žena je v textu podle církevního pojetí chápána jako osoba podřadnějšího významu, jelikož byla stvořena z Adamova těla, a vystupuje tedy jako bytost méně dokonalá, stvořená k tomu, aby byla muži pomocnicí a společnicí. Žena se narodila, aby byla „závislou a pokornou.“¹⁰⁷ Její hlavní úlohou je ulehčit manželovi jeho těžký život zasvěcený práci pro společnost, a věnovat se alespoň domácím pracím. Následující citace shrnuje základní požadavky na dokonalou manželku: „[...] la naturaleza cargó sobre ella criándola para este oficio, que es agradar y servir, y alegrar y ayudar en los trabajos de la vida y en la conservación de la hacienda a aquel con quien se desposa.“¹⁰⁸ („[...]příroda, která ji k tomuto úkolu vychovala, ji pověřila, aby se líbila a sloužila, obveselovala a pomáhala s životními těžkostmi a opatrováním majetku tomu, s kým uzavře sňatek.“)

Vhodné a žádané ženské vlastnosti jsou u fray Luise popisovány jako počestnost, něžnost, zbožnost, mírumilovnost a pracovitost a ženský ideál zde koresponduje s Unamunovými „dobrými“ ženami. Fray Luis netoleruje ženy nespoutané až obhroublé a domnívá se, že žena-lvice již nepřipomíná nic ženského. Jak jsme viděli již dříve, v Unamunových románech ovšem tyto ženy vystupují a naopak jsou nositelkami ženské koketnosti a svůdnosti.

Katolická církev vidí v manželství muže a ženy paralelu se spojením Krista a církve. Ženina počestnost zde reprezentuje čistotu Ježíše Krista, a proto je pro vstup do manželského stavu nezbytná. Fyzická neposkvrněnost se později přenáší do úrovně duchovní a žena musí pečovat o čistotu své duše.¹⁰⁹ Také Unamuno ve svých románech

¹⁰⁷ LEÓN, Luis de. *Poesías: El cantar de los cantares ; La perfecta casada*. Cit. dílo, s. 356.

¹⁰⁸ Ibid., s. 361.

¹⁰⁹ Ibid., Passim.

prezentuje ženy zachovávající fyzickou čistotu, jakými jsou Ángela Carballinová (*Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*) a Gertrudis (*Teta Tula*). Obě postavy jsou hluboce ovlivněny duchovním vedením katolických farářů. Zatímco Gertrudis je vychovávána strýcem farářem donem Primitívem, Ángela Carballinová potkává dona Manuela až v deseti letech. Katolická výchova zanechává stopu v jejich srdcích a oběma se mění jejich životní poslání. Ángela původně touží být učitelkou, avšak nakonec pomáhá donu Manuelovi s farností. Gertrudis volí střední cestu mezi manželstvím a vstupem do kláštera a stává se tetou-vychovatelkou. Ani jedna z postav se nevdá, obě celý život dodržují samotu a fyzickou neposkvrněnost. U těchto žen-svetic se fyzická čistota samozřejmě pojí rovněž s duchovní čistotou. Obě obětují svůj život druhým – Gertrudis jej zasvětila výchově dětí, Ángela pomoci lidem ve vesnici. Ángela shrnuje své životní poslání takto:

No me sentía envejecer. No vivía yo ya en mí, sino que vivía en mi pueblo y mi pueblo vivía en mí. [...] Salía a la calle, que era la carretera, y como conocía a todos vivía en ellos y me olvidaba de mí [...].¹¹⁰

Necítila jsem, že stárnu. Nežila jsem už sama v sobě, ale ve své vesnici a moje vesnice žila ve mně. [...] Vycházela jsem na ulici, a protože jsem znala všechny lidi, žila jsem v nich a zapomínala na sebe [...].¹¹¹

Jejich činnosti, při nichž se věnují péči o druhé, jim znemožňují myslet samy na sebe. Jde proto o jistý druh meditace, při kterém zapomínají na vlastní já a tím se přibližují k Bohu. V jejich charakterech se odráží stopa svaté Terezy z Ávily.

Ángela s Gertrudis ovšem nejsou jedinými zástupkyněmi reprezentující lásku k bližnímu. V románech nalezneme další ženské charaktery, jež si po svatbě zachovávají alespoň čistotu morální – Rosu (*Teta Tula*), Antonii (*Ábel Sánchez*) nebo Marinu (*Láska a pedagogika*). Všechny se naplno věnují roli manželky a matky a jsou velmi zbožné. Právě zbožnost vyzdvihuje fray Luis jako největší předpoklad ke správnému plnění úlohy dokonalé manželky. Žena se má neustále modlit, aby Kristus vedl její kroky a ona mohla náležitým způsobem vykonávat veškeré úkoly. Zmíněné

¹¹⁰ UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, mártir*, NC, sv. II, s. 313.

¹¹¹ UNAMUNO, Miguel de. *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*. Přeložila Martina Slavinská. Brno: L. Marek, 1999, s. 73.

typy Unamunových manželek vedou k lásce k Bohu i své okolí, své děti a někdy i manžela.

Jak již bylo zmíněno, text fray Luise pojímá ženu jako méně dokonalou bytost, jakéhosi nehotového muže, a proto je žena povinna muže ve všem uposlechnout. „La mujer no ha de traspasar la ley del marido, y en todo le ha de obedecer y servir.“¹¹² („Žena nesmí porušit manželův zákon a ve všem mu musí sloužit a poslouchat jej.“) Její křehký a slabý fyzický vzhled ji předurčuje zůstat v bezpečí domova a nepouštět se samotná na ulice a náměstí.

„Porque así como la naturaleza [...] hizo a las mujeres para que encerradas guardasen la casa, así las obliga a que cerrasen la boca.“¹¹³ („Příroda stvořila ženy k tomu, aby zavřené střežily dům, a stejně tak jim také uložila, aby zavřely svá ústa.“) Fray Luis věřil, že žena není určena k tomu, aby studovala či obchodovala, a jejím úkolem byly pouze jednoduché domácí práce. Žena je v příručce považována za věc, přirovnávána k drahým kamenům jako doplněk, kterým se manžel může honosit. U Unamuna mají ženy svou vlastní vůli. Jsou schopné jednat samy za sebe a touží-li po něčem vroucně (obvykle po dětech) zpravidla svého cíle dosáhnou. Jde-li o emocionální rovinu vztahu mužských a ženských románových postav, ženy jsou zde koncipovány spíše jako partnerky mužů. V rovině rozdělení rolí ale zůstává vše podle starého modelu – ženy jako matky v domácnosti, muži vykonávající nějaké povolání.

Tento rozdíl mezi fray Luisem a Miguelem de Unamunem je pravděpodobně způsoben rozdílnými životními zkušenostmi. Augustiniánský mnich samozřejmě neměl k ženám tak blízký vztah jako ženatý Unamuno, který mohl v manželském svazku lépe poznat partnerství mezi mužem a ženou.

Křesťanská představa, která předpokládá, že žena byla stvořena z Adamova žebra, se v Unamunových románech nejvíce jeví jako podřadné postavení ženy, ale naopak jako spojení dvou bytostí, jež mají k sobě blízký vztah. Toto silné spojení není možné pozorovat na začátku, kdy jsou partneři ve stádiu zamilovanosti, ale upevňuje se s hloubkou vztahu během společně strávených let.

¹¹² LEÓN, Luis de. *Poesías: El cantar de los cantares ; La perfecta casada*. Cit. dílo, s. 399.

¹¹³ *Ibid.*, 453.

[...] cuando uno se casa, si lo hace enamorado de veras, al principio no puede tocar el cuerpo de su mujer sin emberrenchinarse y encenderse en deseo carnal, pero que pasa tiempo, se acostumbra, y llega un día en que lo mismo le es tocar con la mano al muslo desnudo de su mujer que al propio muslo suyo, pero también entonces, si tuvieran que cortarle a su mujer el muslo, le dolería como si le cortasen el propio.¹¹⁴

[...] když se muž ožení, a žení-li se opravdu zamilovaný, nedokáže se zpočátku dotknout ženina těla lhostejně; dráždí ho, zažihá v něm tělesnou touhu. Čas však plyne a on si zvyká, až přijde den, kdy se ženina nahého stehna bude dotýkat stejně nevzrušeně jako vlastního. Ale i potom, kdyby jeho ženě museli stehno uříznout, bolelo by ho to, jako kdyby mu řezali vlastní nohu.¹¹⁵

Tato myšlenka se téměř identicky objevuje v *Mlze* i v románu *Teta Tula*. Muži v nich vyjadřují silný obdiv a respekt k rodícím manželkám a porod v nich vyvolává pocity utrpení, starosti a provinění. Teprve poté, co jsou přítomni okamžiku zrození nového života, si uvědomují, nakolik si manželky váží.

Fray Luise de Leóna a Miguela de Unamuna spojuje také chápání ženy jakožto přístavu klidu a bezpečí, ke kterému se muž uchyluje, aby unikl před starostmi vnějšího světa. Unamunovi mužští protagonisté hledají útěchu v mateřském objetí svých manželek. Ženy se v těchto okamžicích mění z manželek na matky a utěšují své nešťastné partnery, jako by to byly jejich vlastní děti. Žena je zde chápána jako pokračovatelka předchozích generací, která v sobě nese životní moudrost a zkušenost předešlých pokolení. Není třeba ji učit její roli, mateřský cit, který uplatňuje nejen k výchově dětí, ale také ve vztahu k manželovi, v sobě nese již od narození.

V době Luise de Leóna převládala představa, že muži ve zkratce ztělesňují „rozum a odvahu, mozek a učitele“.¹¹⁶ Společenská hierarchie předepisovala, že muž má jít příkladem ženě a žena má být vzorem chování zase služebnictvu.

Unamunovi románoví hrdinové se často cítí být učiteli a mají tendenci ženy vychovávat. Muže-intelektuála u Unamuna ztělesňuje například postava Augusta (*Mlha*) nebo Avita

¹¹⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Niebla*, NC, sv. I, s. 752.

¹¹⁵ UNAMUNO, Miguel de. *Mlha*. Cit. dílo. Přel. Alena Ondrušková, s. 195.

¹¹⁶ LEÓN, Luis de. *Poesías: El cantar de los cantares ; La perfecta casada*. Cit. dílo, s. 363. „la cordura y el valor, y el seso y el maestro.“

Carrascala (*Láska a pedagogika*), kteří věří, že z žen mohou na základě vědeckých teorií vytvořit objekt psychologického bádání. Ženy se ovšem nechovají podle očekávání, situace se obrací a muži se stávají těmi, kteří se něčemu přiučí a leccos pochopí. Je patrné, že na konci 19. století je vžitý model muže-učitele stále přítomen, ale už není spolehlivý.

O inteligenci žen v Unamunových románech svědčí případy doni Soledad, matky Augusta Péreze, a Gertrudis, které pomáhají ve studiu svým synům. Jejich touha po vědění je velmi podobná. Ačkoli obě zavrhuji biologii, především kvůli nauce o lidském těle, vynikají v matematice, která jim naopak připadá velmi čistá a jasná.

Toto myšlenkové srovnání románových textů Migela de Unamuna a příručky *Dokonalé manželky* fray Luise de Leóna ukázalo, že žena v Unamunových románech nebyla chápána jako druhořadá, ale jako rovnocenná partnerka, která ovšem zastává klasické dělení rolí. Zdá se, že mateřská role ženy v domácnosti je její přirozeností. V Unamunově pojetí se ženy netouží realizovat jiným způsobem, nejdůležitější je pro ně mít děti a spokojenou rodinu. Unamuno je obdivovatelem silných, koketních a samostatných žen – typů *femme fatale*, které fray Luis v příručce zavrhuje. Většinu románových charakterů nicméně představují Unamunovy mateřské typy, které jsou nositelkami upřednostňovaných ženských vlastností (láskyplnost, pracovitost, morální čistota, zbožnost). Preferované ženské vlastnosti se u fray Luise a Unamuna téměř neliší. S největší pravděpodobností lze dát za pravdu tvrzení Emilie Pardo Bazánové.

4.4 Lidská společnost jako úl

Již v prvním románu použil Unamuno metafory včelího úlu jakožto obrazu lidské společnosti a tento oblíbený příměr použil nesčetněkrát i v dalších textech. Lidé, stejně jako včely, musí žít ve společenstvu, aby přežili. Podobně jako v úlu, kde si včely vytvářejí plástve, si lidé staví domy a stejně jako pracovité včely se i lidé věnují svým úkolům. Obrazným pojmenováním se Unamuno především dotýká tématu rozdělení sociálních rolí na královny, trubce a včely.

Ačkoli v úlu může existovat pouze jedna včelí matka, již příroda pověřila důležitým úkolem – klást vajíčka; v lidské společnosti jsou potenciálními včelími matkami všechny ženy. V Unamunově metaforickém pojetí je někdy těžké přesně rozlišit mezi včelou-dělnicí a včelí matkou, jelikož téměř všechny ženské charaktery jsou pracovité a všechny touží po potomcích. Jedině postava tety Tuly představuje jasnou zástupkyni včely dělnice, protože odmítá plnit roli biologické matky, nicméně o malé včely (neteře a synovce) se po sestřině smrti vzorně stará.

Se transmite por herencia en una colmena del espíritu de las abejas, la tradición abejeil, el arte de la melificación y de la fábrica panal, la abejidad, y no se transmite, sin embargo, por carne y por jugos de ella. La carnalidad se perpetúa por zánganos y por reinas, y ni los zánganos ni las reinas trabajaron nunca. [...] La tradición del arte de las abejas, de la fábrica del panal y el laboreo de la miel y la cera, es pues, colateral y no de transmisión de carne, sino de espíritu, y débese a las tías, a las abejas que no fecundan huevecillos ni los ponen.¹¹⁷

Ve včelím úlu dědičně přechází včelí duch z jedné včely na druhou, jako zvyky včel, schopnost tvoření medu, pláství, ale ona podstata včelství se nepřenáší tělem a jeho šťávami. Fyzické vlastnosti se přenášejí trubci a královnami, ale ani trubci, ani královny nikdy nepracují [...] Tradiční umění včel – výroba a stavba pláství a produkce medu, se děje vedlejší cestou, ne přímou, fyzickou; nýbrž duchovní, a za ni děkujeme tetám včelám, které vajíčka ani neoplodňují, ani je nekladou.

Tula-dělnice tedy Rosiným dětem přináší duchovní vedení. Zdá se, že láska a výchova, které se dětem dostává, má větší váhu než jejich fyzické zrození biologickou matkou.

Miguel de Unamuno rovněž využívá ve svých prozaických textech nelichotivý pohled na mužské postavy. Poslání trubců, mužských prvků včelího úlu, je stejný jako úkol včelí královny – totiž zplodit nové potomky. Trubci bývají také často zobrazováni jako domácí typy zavřené v úlu, o které se musejí včely-dělnice starat.

V románech se setkáváme s vypočítavými typy žen, které nezastupují skupinu krásných a svůdných femme fatale, nýbrž se považují za včelí matky, a pro svůj cíl jsou schopné využít mužů-trubců se slabší povahou. Tyto ženy natolik silně touží po dítěti, že si muže

¹¹⁷UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 1036.

podmaní, využijí ho k tomuto jedinému účelu a poté o něj ztrácejí zájem. Trubec, který v přírodě dostal své rozmnožovací povinnosti, po svém výkonu umírá. Přesně podle popsaného schématu jednají postavy ze *Tří příkladných novel*: Raquel v novele *Dvě matky* (*Dos madres*), Carolina a Luisa v *Markýzovi z Lumbrie* (*El marqués de Lumbría*).

Mužský představitel, ironicky pojmenovaný don Juan, se nechá zaplést do ďábelských plánů neplodné postarší ženy, která zosnuje Juanovu svatbu s naivní Bertou. Přitom pouze očekává příchod jejich prvního potomka. Trubec Juan nevydrží psychický tlak a brzy po narození dcerky umírá. Raquel se právně zmocňuje malé holčičky, neboť Juana před smrtí donutila, aby ji místo zákonné manželky ustanovil svou právoplatnou dědičkou.

Identické chování matky posedlé touhou po dítěti nalézáme v další z Unamunových novel, *Markýzovi z Lumbrie*, v němž si dvě sestry Carolina a Luisa, pocházející ze šlechtické rodiny, vyhlídnou stejného ženicha Tristána Ibáñeze del Garmonal. Obě sestry jsou vychovávány podle klasických vzorců šlechtických rodin, tedy najít si společensky vhodnou partii, s níž by bylo možné zplodit potomka a zajistit tak pokračování jejich starobylému rodu. Společenský tlak, který je navíc posilován touhou umírajícího otce, velí, aby se nejprve narodil mužský dědic. Tristán je brzy oženěn s mladší Luisou, avšak jeho srdce má blíže ke starší Carolině. Luisa je prezentována jako včelí královna, jejímž jediným úkolem je přivést na svět potomka mužského pohlaví. Nikdo se nevěnuje jejím vnitřním pocitům, obecně je vnímána jako „továrna na děti“. Jakmile se narodí mužský dědic, jeho děd spokojeně umírá. Luisa se zaměřuje pouze na výchovu malého markýze a její city k manželovi, poté co splnil oplodňovací trubickou úlohu, výrazně ochladly. Nicméně Luisa brzy umírá a Tristán sežení s její sestrou. Poté vychází najevo, že Tristán byl Luise nevěrný a s Carolinou již dříve zplodil syna, tedy právoplatného dědice rodu.

Tristán je dalším z řady slabých mužských charakterů, které pouze plní svou úlohu trubce. Obě sestry se chovají stejně; poté, co se jim narodí mužský potomek, ztrácejí zájem o jeho otce. Carolina ostatně Tristánovi připomíná jeho úkol: „[...]tú naciste para

que yo fuese la madre del marqués de Lumbría,¹¹⁸ („[...] ty ses narodil, abych se já stala matkou markýzovi z Lumbrie.“)

Luisa i Carolina zosobňují ďábelskou ženskou touhu po dítěti, která pokrývá jejich přirozený ženský charakter a mění je v intrikující, závistivé, pomstychtivé a sobecké osoby. Je až zarážející, jak lehce se Carolina stává krutou a nelítostnou. Zatímco na jedné straně je milující matkou budoucímu dědici Pedrovi, na straně druhé odmítá narození své dcery a poté, co holčička brzy po porodu umírá, Carolina nad událostí neprojevuje nejmenší pocit zármutku.

4.5 Žena jako matka

Téma mateřství tvoří stěžejní námět v Unamunově pojetí ženství a všechny jeho ženské postavy se touží realizovat v mateřské roli. Velkým vzorem se mu pro románové postavy staly tři osudové ženy – matka Salomé, babička Benita a manželka Concha. Zaměřme proto nejprve naši pozornost na autorovy biografické údaje, vzpomínky a obrazy z dětství.

Veškeré vzpomínky na dětství Miguela de Unamuna vyplňuje láska a obětavost matky a babičky Benity, které se Miguelovi a jeho sourozencům staly zároveň otcem i matkou. Unamunův otec, manžel a zároveň vlastní strýc doni Salomé, zemřel v roce 1870. Unamunovi bylo v době otcovy smrti asi šest let, a proto si na něj pamatoval jen málo.¹¹⁹ Jeho vzpomínky na otce se omezovaly pouze na jeho velkou knihovnu, kterou byl jako dítě fascinován, a dále na mlhavý obraz otce sedícího v pracovně a hovořícího francouzsky.¹²⁰ O to významnější pro něj byla osobnost matky. Paloma Castañedová se o Salomé zmiňuje jako o vážné a citově rezervované ženě, která vynikala svou vnitřní silou a zbožností. Byla to ona, kdo Unamuna přivedl k lásce k Bohu. Podle Castañedové se Unamuno ve školních letech neprojevoval jako klasický chlapec, nadšený sportem a

¹¹⁸ UNAMUNO, Miguel de. *Tres novelas ejemplares y un prólogo*, NC, sv. II, s. 226.

¹¹⁹ CASTAÑEDA, Paloma. *Unamuno y las mujeres*. Cit. dílo, s. 18.

¹²⁰ *Ibid.*, s. 20.

pobytem venku, byl naopak typem samotáře, v němž se zrcadlila matčina vážnost a zbožnost, a proto dával přednost četbě klasických děl a modlitbě růžence.¹²¹

Ženu především jako matku začal Unamuno vnímat až po roce 1897, kdy prožil silnou životní krizi, k níž velkou měrou přispěla nemoc ročního syna Raimunda trpícího hydrocefalií. Jedné noci roku 1897 přepadla Unamuna děsivá úzkost a nesnesitelný strach z vlastní smrti. Navíc si uvědomil, že ztratil onu neochvějnou víru v Boha, která byla tolik příznačná pro jeho dětství. Později tento mučivý stav nazve „dnem propasti“ („fondo del abismo“). Pod tíhou veškerých problémů a obav Unamuno propuká v neutišitelný pláč a oporou je mu v těchto těžkých chvílích manželka Concha, která se jej snaží ukonejšit. Unamuno si v záplavě mateřské láskyplnosti uvědomuje, že Concha je mu nejen manželkou, ale především matkou. Sám salamanský filozof na tyto chvíle vzpomíná v textu *Jak se dělá román? (Cómo se hace una novela?)*

[...] mi Concha, la madre de mis ocho hijos y mi verdadera madre? Mi verdadera madre, sí. En un momento de suprema, de abismática congoja, cuando me vio en las garras del Ángel de la Nada, llorar con un llanto sobrehumano, me gritó desde el fondo de sus entrañas maternas, sobrehumanas, divinas, arrojándose en mis brazos: "¡hijo mío!" Entonces descubrí todo lo que Dios hizo para mí en esta mujer, la madre de mis hijos, mi virgen madre, [...].¹²²

[...] moje Concha, matka mých osmi dětí a moje opravdová matka? Ano, moje opravdová matka. V okamžiku nejvyšší propastné úzkosti, když mě uviděla ve spárech Anděla nicoty nadlidsky plakat, vrhla se mi do náruče a křičela na mě ze svých nadlidských, božských mateřských vnitřních hlubin: „synu můj!“ A tak jsem pochopil, co všechno pro mne Bůh učinil v této ženě, matce mých dětí, mojí panenské matce [...].

Prožitek z uvedené situace byl pro Unamuna natolik silný, že ho ovlivnil i v jeho tvorbě. Myšlenka, že manželský svazek mezi mužem a ženou zároveň evokuje vztah dítěte a

¹²¹ CASTAÑEDA, Paloma. *Unamuno y las mujeres*. Cit. dílo, s. 21.

¹²² UNAMUNO, Miguel de. *¿Cómo se hace una novela?* [online]. [cit.2014-02-03]. s.16. Dostupné z: http://www.medellindigital.gov.co/Mediateca/repositorio%20de%20recursos/Unamuno,%20Miguel%20De/Unamuno_Miguel%20de-C%C3%B3mo%20se%20hace%20una%20novela.pdf

matky, se opakuje ve všech románech, které vznikly po roce 1897, jak je patrné v následujících úryvcích:

Láska a pedagogika:

Al oírlo se levanta la Materia, y yéndose a la Forma le coge de la cabeza, se la aprieta entre las manos convulsas, le besa en la ya ardorosa frente y le grita desde el corazón: ¡hijo mío! —¡Madre! —gimió desde sus honduras insondables el pobre pedagogo, y cayó desfallecido en brazos de la mujer. El amor había vencido.¹²³

Když to Hmota uslyší, zvedne se a jde k Formě, vezme mu hlavu do třesoucích se dlaní, políbí ho na hořící čelo a od srdce vykřikne: „Synku můj!“ „Matko!“ zaúpí ze svých nesmírných hlubin nebohý pedagog, omdlí a padne ženě do náruče. Láska zvítězila.

Mlha:

Osamělý Augusto přemýšlí nad radou Avita Carrascala, aby se oženil, protože jedině tak zaplní prázdnotu po zesnulé matce. Augustovy myšlenky vyjadřují sobeckou lásku, která touží po lidské blízkosti a především po znovunalezení vlastní milované matky: “Acaso casándome volveré a tener madre...”¹²⁴ („Možná že bych sňatkem znovu získal matku...”)¹²⁵

Ábel Sánchez:

Joaquín Monegro pocítí mateřskou lásku své ženy v okamžiku, kdy se rozhodne, že se jí svěří s tíživým problémem závidi: „¡Pobre hijo mío! Exclamó ella abrazándole. Y le tomó en su regazo como a un niño enfermo, acariciándole. Y le decía: Cálmate, mi Joaquín, cálmate... Estoy aquí yo, tu mujer, toda tuya y sólo tuya.”¹²⁶ („Ubožátko moje!“ zvolala objímajíc ho. A přivinula ho k sobě jako nemocné dítě a mazlila se s ním. A konejšila ho: „Uklidni se, můj Joaquíne, uklidni se... Jsem tady, já, tvoje žena, celá tvoje a jen tvoje.”)¹²⁷

¹²³ UNAMUNO, Miguel de. *Amor y pedagogía*, NC, sv. I, s. 575.

¹²⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Niebla*, NC, sv. I, s. 707.

¹²⁵ UNAMUNO, Miguel de. *Mlha*. Přeložila Alena Ondrušková, s. 138.

¹²⁶ UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, NC, sv. I, s. 853.

¹²⁷ UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez: [příběh jednoho utrpení]*. Přeložila Jana Zuluetová-Cahová, s. 47.

Teta Tula:

Obě sestry, Gertrudis i Rosa vystupují, jako by mateřská láska byla tím nejpřirozenějším citem na světě a zahrnují jím nejen děti. Mateřský cit, kterým Gertrudis zahrnuje své synovce a neteře, se již na začátku ukazuje také ve vztahu ke švagrovi Ramirovi v důvěrném oslovení „synku můj“. Nejsilněji se však její mateřská něha projeví během Ramirovy nemoci: „[...] le arropó, le dio un beso en la frente como se le da a un niño.“¹²⁸ („[...] přikryla ho a líbala ho na čelo, jako se líbá dítě. Od té doby byl jako by jejím synem.“).

Rosa se před smrtí vyjadřuje o svém manželovi jako o dalším dítěti, které získala sňatkem. „[...] y ahí te dejo a Ramiro, que es como otro hijo. Créeme que es otro niño, un niño grande y antojadizo [...]“¹²⁹ („[...] nechávám ti i Ramira, který je vlastně taky synem. Věř mi, že je také dítětem, a navíc velkým, rozmarným dítětem [...]“)

Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník:

Ángela Carballinová velmi brzy po setkání s donem Manuelem pocítí ke svému zpovědníku nevysvětlitelný soucit: „[...] sentía en mis entrañas el jugo de la maternidad [...] y volví a confesarme con él para consolarle.“¹³⁰ ([...]cítila jsem v sobě mateřské pohnutí [...] a šla jsem se k němu vyzpovídat ještě jednou, abych ho utěšila.¹³¹)

Z ukázek je patrné, že Unamunova představa manželky a matky odpovídá modelu, který prosazoval již fray Luis de León, v němž je žena přístavem bezpečí, kam se muž ukrývá, sužují-li ho jakékoli starosti či pochybnosti. U Unamuna navíc vztah mezi mužem a ženou koresponduje s koncepcí lásky založené na soucitu s bližním, jelikož mateřská láska představuje nejčistší nesobecký cit, který se projevuje v ochraně malého bezbranného stvoření. Onen silný mateřský cit a potřeba chránit své bližní se poté rozšiřuje i na osobu manžela a žena jej začne vnímat jako své další dítě.

Velmi tradiční model mateřské role pramení jednak z rodinného prostředí Unamunova domova, jednak z náboženské výchovy, které se mu dostávalo. Náboženský vliv je patrný v celé Unamunově tvorbě, a proto není překvapením, že pojetí ženských postav

¹²⁸ UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 1005.

¹²⁹ *Ibid.*, s. 964.

¹³⁰ UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*, NC, sv. II, s. 293.

¹³¹ UNAMUNO, Miguel de. *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*. Přeložila Martina Slavinská, s. 36.

je ovlivněno kultem Panny Marie. Panna Marie se stává vzorem morální čistoty a jako symbol nejčistšího a obětavého mateřství a zároveň oddané a něžné matky se promítá především do charakterů Unamunových „dobrých“ žen. „Dobré“ ženy, jako by následovaly linii Panny Marie, zatímco ženy „špatné“, svůdné a koketní jako by patřily spíše k rodu biblické Evy. V tomto spojení je třeba zmínit poznámku Julie Kristevy, která připomíná list 22 svatého Augustýna, v němž je psáno, že: „Smrt přišla skrze Evu, ale život přišel skrze Marii.“¹³²

Zdá se, že osud mužských postav se podle výše zmíněného schématu naplňuje; mužské charaktery, které se zamilují do typů femme fatale, jsou postupem času usouzeni neustálými požadavky těchto náročných žen a muži, kteří se ožení s obětavou, pokornou a citlivou dívkou, jsou odměněni spokojeným rodinným životem a teplem domácího krbu.

V románech je možné odhalit dvojí vidění Panny Marie tak, jak jej známe z uměleckých děl, tedy jako matku s Ježíšem v náručí, anebo jako zobrazení matky trpící, tzv. Mater dolorosa, která bolestně snáší smrt svého syna. Madonou se stávají všechny ženy, které ze svých útrob přivedly na svět dítě. “Y toda madre es virgen en cuanto es madre.”¹³³(„Každá matka je madona, protože je matkou.”¹³⁴).

Unamuna zasáhla především fyzická a morální čistota Panny Marie a Unamunův ženský ideál si po svatbě zachovával alespoň čistotu ducha. Jedinou románovou postavou, která si po celý život chrání svou nevinnost, je Gertrudis, o jejímž duchovním mateřství jsem se již zmínila v předchozí kapitole. Vzor Panny Marie zastupoval fyzickou nepřítomnost matky, jako tomu bylo v případě Gertrudis a Rosy: „En aquel rosario nos daba madre y en aquel rosario te enseñó a serlo.”¹³⁵ („V tomto růženci nám dal matku a tebe učil být matkou.”)

Truchlící matkou se v románech stává například Josefa Ignacia (*Mír ve válce*), která ztrácí svého jediného syna na bojišti karlistických válek. Josefě Ignacii není dovoleno

¹³² KRISTEVA, Julia. *Jazyk lásky: eseje o sémiotice, psychoanalýze a mateřství*. Praha: One Woman Press, 2004, s. 206.

¹³³ UNAMUNO, Miguel de. *Abel Sánchez*, NC, sv. I, s. 871.

¹³⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Abel Sánchez: [příběh jednoho utrpení]*. Přeložila Jana Zuluetová-Cahová, s. 74.

¹³⁵ UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 959.

oplakávat synovo tělo, jelikož bylo pohřbeno s těly dalších padlých vojáků do společného hrobu. Ignaciovu matku naplňuje silný pocit prázdnoty, neboť tíhu smutku nemá s kým sdílet a synovu smrt prožívá jinak než její manžel: „Al recibir los padres de Ignacio noticia de su muerte, desmayóse ella exclamando: ¡hijo mío!, y él murmurando con terrible serenidad ¡sea todo por Dios! fue a acostarse.“¹³⁶ („Když Ignaciovi rodiče obdrželi zprávu o jeho smrti, matka omdlela volajíc: 'Můj synu!' A otec, mumlaje se strašlivou vážností: 'Staniž se vůle Boží!' – šel si lehnout.“¹³⁷)

Další truchlící matkou se stává Marina (*Láska a pedagogika*), oplakávající Apolodorovo bezvládné tělo. [...] al ver lo que ve se deja caer en una silla, aturdida, murmurando en letanía: «¡hijo mío! ¡hijo mío! ¡hijo mío! ¡Luis! ¡hijo mío!»¹³⁸ („[...] když uvidí to, co vidí, omráčená klesne na židli a mumlá: 'synu můj, synu můj, synu můj, Luisi, synu můj.'“)

Manželka a matka v jedné osobě byla tedy stěžejní postavou nejen v Unamunově životě, ale také v jeho tvorbě a ve zpracování ženských charakterů. Tradiční pojetí ženské role nás vede rovněž k zamyšlení, zda se tyto ženy nechaly ovlivnit společenskými změnami přelomu století.

4.6 Feminismus v románech Miguela de Unamuna?

Na přelomu 19. a 20. století proběhla ve společnosti řada změn. Ženy se začaly více zasazovat o svá práva, možnost studia a lepší pracovní podmínky. Termín „feminismus“ se začal užívat kolem roku 1890 a nejprve byl spojován s požadavkem vzdělávání žen, později, až po první světové válce, se „feminismus“ chápal jako otázka rovnoprávnosti mužů a žen v zaměstnání, politice a společenském životě.¹³⁹ Jak tedy tento pojem z dnešního pohledu přesně vymežit?

¹³⁶ UNAMUNO, Miguel de. *Paz en la guerra*, NC, sv. I, s. 390.

¹³⁷ UNAMUNO, Miguel de. *Mír ve válce*. Přeložil K. Eger, s. 318.

¹³⁸ UNAMUNO, Miguel de. *Amor y Pedagogía*, NC, sv. I, s. 575.

¹³⁹ CANO, Gabriela, BARRANCOS, Dora. Introducción In *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Cit. dílo. sv. III, s. 547-555.

[...] Feminismus je třeba chápat jako hnutí, které pro ženu požaduje nový osobní sociální a právní status. Jedná se tedy o boj, jenž vedou ženy proto, aby si vydobýly nárok na vlastní osud, který vede k získání práv dříve vyhrazených pouze mužům, a který by ženám bez výjimky dovoloval zapojit se do komunitního dění.¹⁴⁰

Nyní se zaměříme na otázku, zda se nové společenské poměry nějakým způsobem promítají i do Unamunovy tvorby.

Doposud jsme se setkali s velmi tradičním pojetím ženství, které se jen velmi málo lišilo od modelu prosazovaného fray Luisem de León. Viděli jsme také, že Unamunova manželka Concha byla především matkou a manželkou. Nicméně profesor salamanské univerzity, literát a myslitel, musel v akademickém světě přicházet do kontaktu i s myšlenkami nové doby. Dochovala se Unamunova korespondence s významnými představitelkami španělského ženského intelektuálního kroužku – Mariou de Maeztu, aktivní členkou *Lyceum Clubu* a zakladatelkou dívčí koleje *Residencia de señoritas*; Carmen de Burgosovou, Sofíou Casanovou a také s Emílií Pardo Bazánovou.¹⁴¹ Podle Castañedové se Unamuno a Pardo Bazánová setkávají asi v roce 1900 v Madridu a jejich přátelství trvá mnoho let, i když jejich pohledy na svět se mnohdy liší. Španělská spisovatelka a feministka byla během návštěvy Salamanky pozvána k Unamunovým, seznámila se s Conchou a jejich dětmi.¹⁴² Je tedy jisté, že Unamuno kontakty se španělskými intelektuálkami udržoval.

Problematické ženských hrdinek se Unamuno více věnoval až v druhé polovině svého tvůrčího období. V roce 1910 píše divadelní hru *Fedra*, v roce 1920 *Tři příkladné novely*, 1921 vychází *Teta Tula* a divadelní hra *Spoutaná Raquel (Raquel encadenada)*. Právě poslední ze jmenovaných her byla oceňována především kvůli emancipované ženské hrdince patřící již do nového století. Unamuno se v této hře znovu vrací k tématu nenaplněného mateřství.

¹⁴⁰CABRERA BOSCH, Mª Isabel. Las mujeres que lucharon solas: Concepción Arenal y Emilia Pardo Bazán In *El feminismo en España : dos siglos de historia*. Cit. dílo, s. 48.

„[...] El feminismo hay que entenderlo como un movimiento reivindicador de nuevo estatus personal, social, y jurídico para la mujer. Se trata pues de una lucha, llevada a cabo por las mujeres en un intento de conquistar un destino propio, que suponga la adquisición de todos los derechos reservados anteriormente a los hombres, y que les permita participar en las tareas comunitarias sin excepciones.“

¹⁴¹CASTAÑEDA, Paloma. *Unamuno y las mujeres*. Cit. dílo, s. 195-261.

¹⁴²Ibid.

Raquel je známou a úspěšnou houslistkou, ale v osobním životě není šťastná, jelikož se vdala bez lásky, za muže, který si nepřeje mít děti. Sama Raquel velmi touží po dětech, když se jí naskytne příležitost finančně a poté i emocionálně podpořit nemocného syna své bývalé lásky, naplňuje se její touha být matkou. Nakonec manžela opouští a začíná žít s Aureliem, kterého vždy milovala, a jeho malým synem. Nevzdává se ani hudební kariéry a daří se jí skloubit práci a rodinu dohromady. Raquel ztělesňuje novodobou ženu, která se nenechá spoutat společenskými normami a uskutečňuje svá vlastní přání.

Téma feminismu se v Unamunově díle ale objevuje už mnohem dříve. Již Avito Carrascal (*Láska a pedagogika*) přemýšlí po narození dcery o jejím budoucím životě. Nejen, že ho nezajímá, jak se bude dcera jmenovat, protože je jen další ženou, ale také nevidí důvod pokusit se z ní také vychovat génia jako z jejího bratra. „Carrascal vuelve a pensar en eso del feminismo al que jamás ha logrado verle alcance.“¹⁴³ („Carrascal začne znovu přemýšlet o feminismu, ale nikdy neviděl, že by se jím něčeho dosáhlo.“) Po těchto úvahách tudíž zjišťuje, že není potřeba se výchově dcery věnovat, jelikož jediným životním cílem žen je rodit děti.

Ačkoli není možné identifikovat Carrascalovy názory s Unamunovými, je zřejmé, že onen ironický a pohrdavý postoj k feminismu se v pozdějších dílech mění.

Ve slavné niole *Mlha* se setkáváme s emancipovanou Eugenií, která po smrti rodičů musí splácet hypotéku, a proto se živí jako učitelka hry na piáno. Eugenie disponuje vlastním kapitálem, který jí zaručuje osobní svobodu, takže se jako mnoho jiných žen nemusí vdávat pouze z důvodu finanční tísně a uvědomuje si vlastní cenu: „que si yo trabajo no es para venderme.“¹⁴⁴ („Nepracuju, abych se nakonec prodávala.“¹⁴⁵) Její příjem vystačí i na udržování zahálčivého snoubence Mauricia, který není nucen pracovat. Eugeniino odhodlání a pracovní nasazení je dáno především její tíživou finanční situací, sama prohlašuje, že až se vdá, nebude muset učit hru na piáno, kterou nenávidí. Eugeniino myšlení a jednání představuje nastupující generaci emancipovaných žen – je zaměstnaná, spravuje vlastní finance a obhájí své právo na

¹⁴³ UNAMUNO, Miguel de. *Amor y Pedagogía*, NC, sv. I, s. 518.

¹⁴⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Niebla*, NC, sv. I, s. 139.

¹⁴⁵ UNAMUNO, Miguel de. *Mlha*. Přel. Alena Ondrušková, s. 90.

vdavky z lásky. Její představy pouze teoreticky podporuje strýc Fermín, zato se Eugeniiny plány často střetávají s názory tradičně založené tety Ermelindy.

Ženská síla a touha po samostatnosti se rovněž projevuje v postavě Gertrudis. Tula od mládí vyjadřuje touhu po vlastní nezávislosti a zůstává celý život svobodná. Nechtěla se vdát nejen proto, že muži pohrdala, ale aby také nemusela být nikomu podřízena a ze stejného důvodu nechtěla ani vstoupit do kláštera. Ačkoli je Gertrudis vzornou katoličkou, křesťanství pro ni představuje patriarchálně-autoritářské náboženství, v němž je žena podřízena mužským církevním hodnostářům. Má pocit, že její upřímná víra a selský rozum mají mnohem větší váhu než strojená kostelní kázání. Gertrudis si uvědomuje, že „mužského rodu jsou Otec, Syn, Duch Svatý!“¹⁴⁶ Postavu Tety Tuly bychom z dnešního pohledu mohli zařadit k proudu feministické teologie, která vzniká na konci 20. století a snaží se o nové interpretace bible a nové pochopení Boha. Feministky odmítají představu Boha jako milujícího a pečujícího otce, stejně jako další metafory mužského rodu (On, Pán, Král) a usilují o zavedení mystických symbolů jako světlo, oheň či život.¹⁴⁷

Gertrudis má také blízko ke katolickému feminizmu, jelikož na jednu stranu vyzdvihuje mateřské poslání každé ženy a myslí si, že životním cílem ženy je sňatek a následně mnoho dětí, které jsou vychovávány „pro nebe“, na stranu druhou je zastávkyní ženské nezávislosti. Žena podle Gertrudina pojetí není domácí služkou, a proto své neteře nevede k šití a dalším ženským pracím. Sama se cítí být velmi dotčena lékařovým návrhem sňatku, jelikož se domnívá, že:

[...] lo que necesita es una ama de casa, una que le cuide, que le ponga sobre la cama la ropa limpia, que haga que se le prepare el puchero. [...] ¡Cuando una no es remedio es animal doméstico la mayor parte de las veces ambas cosas a la vez! Estos hombres... [...] ¡Y aún dicen que el cristianismo redimió nuestra suerte, la de las mujeres!¹⁴⁸

¹⁴⁶ UNAMUNO, Miguel de. *La Tía Tula*, NC, sv. I, s. 1011.

„[Son] masculinos el Padre, el Hijo y el Espíritu Santo.“

¹⁴⁷ OPOČENSKÁ, Jana. *Zpovzdálí se dívaly také ženy: výzva feministické teologie*. Praha: Kalich, 1995, Passim.

¹⁴⁸ UNAMUNO, Miguel de. *La Tía Tula*, NC, sv. I, s. 1011.

[...] on potřebuje služku, která by se o něj starala, položila mu na postel čisté prádlo a připravila mu včas jídlo. [...] Když žena nemůže být takovým lékem, je pouze domácím zvířetem a většinou je zároveň tím i oním. Ach, tihle muži...!
[...] A ještě říkají, že křesťanství vykoupilo náš osud, osud žen!

Gertrudis svou rolí svobodné tety a duchovní matky unikla údělu vdaných žen a naplno se mohla věnovat výchově dětí. Domnívám se, že její emancipace spočívá v naprosté svobodě jejího jednání.

Měli jsme nyní možnost nahlédnout na Unamunovy romány z hlediska nových společenských poměrů a rodící se ženské emancipace. Ačkoli v těchto narativních textech převládá chápání ženy jakožto matky, vybrané ukázky dokládají, že ony silné ženy, jakými jsou postavy Eugenie a Gertrudis, měly možnost ovlivnit své životní směřování a jejich jednání bylo svobodné.

4.7 Víra a láska

Velké otázky lidského bytí jsou velmi těsně spjaty a je tedy velmi obtížné je od sebe oddělit, což obzvláště v unamunovském pojetí platí pro téma víry a lásky.

Je známo, že se Unamuno po celý život snažil znovu nalézt Boha ze svého dětství a upřímně v něj uvěřit i v dospělosti. Pevná víra, nabytá během dětských let a období dospívání, jej poprvé opouští během vysokoškolských studií v Madridu, kolem roku 1880.¹⁴⁹ Od té doby Unamuno střídavě přepadala bezmoc a beznaděj, když nedokázal následovat tradiční náboženskou cestu. Přestal chodit do kostela a mnohdy o katolickém přístupu pochyboval. Během svého života se několikrát k víře vrátil, aby ji vzápětí znovu ztratil. Nejsilnější návrat pocítil bezprostředně po známé krizi z roku 1897, kdy se uchýlil do dominikánského kláštera v Salamance, kde se po tři dny vroucně modlil.¹⁵⁰ Ovšem pár let později, v roce 1900 znovu nabytou víru opět ztrácí.¹⁵¹ Byly to právě

¹⁴⁹ SÁNCHEZ BARBUDO, Antonio. *Estudios sobre Galdós, Unamuno y Machado*. 3. vyd., Barcelona : Lumen, 1981, s. 65-75.

¹⁵⁰ *Ibid.*, s. 89.

¹⁵¹ *Ibid.*, s. 65-75.

Unamunovy pochybnosti o víře, které vedly mnoho literárních vědců k úvahám, zda Unamuno byl, či nebyl věřícím, zda byl katolíkem, protestantem, nebo panteistou.¹⁵² Sám španělský filozof napsal v jednom ze svých článků z roku 1911 toto: „Yo no comulgo en la religión oficial, pero yo soy cristiano.“¹⁵³ („Já nepřijímám oficiální náboženství, ale jsem křesťan.“). Literární vědci se všeobecně shodují, že Unamuno měl svůj vlastní, osobitý způsob víry.

S vírou je spojena Unamunova celoživotní úzkost, která pramení z rozporu mezi rozumem a citem. Rozumem, který člověku říká, že smrtí život končí, a citem, jenž našeptává, že tomu tak není. Láska a víra zastupují onu citovou stránku člověka a salamanský filozof se domníval, že láska a víra mají mnoho společného a vzájemně se prostupují.

Lásku ani víru není možné ze života vymazat a nahradit něčím racionálním, jak ostatně dokládá poselství románu *Láska a pedagogika*, v němž se střetává racionální výchova, zastoupená Avitem Carrascalem, a citová výchova, reprezentovaná Carrascalovou ženou Marinou. Přehnaný racionalismus a nedostatek lásky, pochopení a lidské blízkosti dohánějí zoufalého Apolodora až k sebevraždě. Carrascal, posedlý touhou vychovat ze syna geniálního vědce, brání manželce, aby syna vychovávala v lásce, a sám dohlíží na Apolodorův rozumový vývoj. Synovi tak upírá základní lidské potřeby lásky a bezpečí, Apolodoro se cítí osamělý a vykořeněný. Hledá lásku mimo rodinné prostředí, ale když ho Clarita odmítne, nevidí žádný pevný bod svého života, a proto jej tragicky ukončí. Láska pro Unamuna představuje podstatu lidského bytí.

Často zmiňovaná osobní krize, kterou Unamuno prožil v roce 1897, iniciovaná nevyléčitelnou nemocí syna Raimunda, vedla spisovatele k vědomí o nevyhnutelnosti lidského osudu. Silný prožitek strachu z vlastní smrtelnosti a následné záchvaty děsu a bázně Unamuna zřetelně ovlivnily. Touha po bytí, u Schopenhauera označovaná jako vůle k životu¹⁵⁴, se promítá do spisovatelovy celé pozdější tvorby. Nejen sám Unamuno,

¹⁵² O problému Unamunovy víry viz více Julián Marías, Antonio Regalado García, Antonio Sánchez Barbudo, José Antonio Maravall.

¹⁵³ UNAMUNO, Miguel de. *Unamuno y el socialismo : Artículos recuperados (1886-1928)*. „La Mentira Religiosa“ otištěno v Béjar Nueva. 14.10.1911, s. 187-188.

¹⁵⁴ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa*. 2. vyd., Praha : nákladem Č. myslí, 1911, Passim.

ale i jeho románové postavy se touží na tomto světě nějak zvěčnit, zanechat stopu své osoby pro další generace. Nechtějí být zapomenuti. Don Fulgencio, postava z románu *Láska a pedagogika* trpí tzv. herostratismem, tedy touhou zapsat své jméno do historie.¹⁵⁵ Hruža a děs z vlastní smrtelnosti přepadá i dona Fulgencia:

¿Qué soy yo? Un hombre que tiene consciencia de que vive, que se manda vivir y no que se deja vivir, un hombre que quiere vivir, Apolodoro, vivir, vivir, vivir. Yo tengo voluntad y no resignación de vivir; no, no me resigno a morir; no me resigno..., ¡y moriré!

Kdo jsem? Člověk, který si uvědomuje, že žije, který sám sobě velí, aby žil, ne ten, který přežívá, jsem člověk, který chce žít, Apolodoro, žít, žít, žít. Já mám vůli k životu, nerezignuji na něj; ne, já se neodevzdávám smrti, neodevzdávám se... a zemřu!

Jedinou nadějí jak nezemřít, je žít alespoň ve vzpomínkách ostatních. Tato touha po přežití v čase ovlivňuje i Unamunovo chápání lásky.

4.8 Láska

Co vůbec znamená pro Miguela de Unamuna láska? V románech se často setkáváme s myšlenkou, že tento nejvyšší a nejušlechtlejší lidský cit není lehké přesně definovat, neboť představuje širokou škálu různých pocitů. Alejandro (*Celý muž*) neumí vyjádřit, co je láska. Chybějí mu slova, protože onen silný cit se jimi nedá popsat: „No, no te quiero... ¡Te..., te...,te..., no hay palabra!“¹⁵⁶ („Ne, nemiluji tě... já tě... já tě... není pro to slov!“)¹⁵⁷ Již v prvním románu *Mír ve válce* se objevuje chápání lásky jako nedílné a skryté součásti života. Člověk ji prožívá v každodenních maličkostech a ani si neuvědomuje, že miluje. V rozdílných životních etapách, kdy Unamuno píše romány *Mír ve válce*, *Láska a pedagogika* a *Teta Tula* se jeho chápání lásky nemění.

Láska v reálném životě nikdy neodpovídá lásce literární. Unamuno dává přednost všednosti a upřímnosti před sentimentálním až patetickým pojetím románové lásky.

¹⁵⁵ UNAMUNO, Miguel de. *Amor y Pedagogía*, NC, sv. I, s. 558-562.

¹⁵⁶ UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre* In NC, Sv. II, s. 264.

¹⁵⁷ UNAMUNO, Miguel de. *Celý muž*. Přeložil Zdeněk Šmíd. Praha : Adolf Synek, 1933, s. 42.

„¡Amar!, ¡amar!, ¡qué palabras tan presuntuosas, tan enfáticas, tan de libro! Sólo en éstos se dice: '¡te amo!'“¹⁵⁸ („Milovati! milovati! – jaká to slova náročná a domýšlivá, emfatická, z knih přejatá! Jedině v knihách se říká: 'miluji tě!'“)¹⁵⁹ Pouze ve chvílích ohrožení či nedostatku lásky si člověk uvědomí hloubku svého citu, jak ostatně ukazuje novela *Celý muž* či román *Teta Tula*. Alexandr i Ramiro vyznávají manželkám lásku až v okamžiku blížícího se konce, když ženy leží na smrtelné posteli. Silný cit k druhému si člověk plně uvědomí až v momentě ztráty milovaného člověka, z čehož pramení Unamunův tragický pocit. Zároveň považuje salamanský spisovatel lásku za „to nejtragičtější na světě a v životě“¹⁶⁰ („Lo más trágico que en el mundo y en la vida hay“)¹⁶¹, neboť vychází z lidského nitra, ze srdce, a zastupuje tedy jednu část věčného souboje mezi rozumem a citem. Jedině opravdový milostný cit vychází ze srdce a není výsledkem jakéhokoli přemýšlení, jak se v románu *Miha* snaží vysvětlit přítel Víctor Goti Augustovi.¹⁶² A hloubavý Augusto se poté snaží zjistit, zda je doopravdy zamilovaný, zda opravdu miluje.

Unamuna fascinovalo spojení lásky se životem i se smrtí a zároveň její schopnost dané hranice překračovat. Sám tuto skutečnost shrnul slovy: „Para inmortalizarse hay que amar y hay que morir“¹⁶³. („Aby se člověk zvěčnil, je třeba milovat a je třeba zemřít.“) Tento námět nejvýrazněji zpracovává dílo *Teresa* z roku 1924, kombinující prózu a poezii, v němž mladý básník Rafael píše básně opěvující milovanou Teresu, která zemřela na tuberkulózu. Sám básník je rovněž nemocen, jelikož se pravděpodobně nakazil od své milované. Poezie mu tedy dává naději, že po jeho smrti alespoň částečně zachová vzpomínky na milovanou osobu, básníka samotného a na jejich vzájemnou lásku. Ricardo Gullón se domnívá, že v Rafaelovi je možné vidět alter-ego salamanského spisovatele, a zdůrazňuje autobiografický tón tohoto díla.¹⁶⁴ Lásky mezi Rafaelem a Teresou je podle něj velmi podobná vztahu Miguela s Conchou, především

¹⁵⁸ UNAMUNO, Miguel de. *Paz en la guerra*, NC, sv. I, s. 436.

¹⁵⁹ UNAMUNO, Miguel de. *Mír ve válce*. Přel. K. Eger, s. 380.

¹⁶⁰ UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha : [Rudolf Škeřík], 1927, s. 102.

¹⁶¹ UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid : Alianza Editorial, 2000, s. 148.

¹⁶² UNAMUNO, Miguel de. *Niebla*, NC, sv. I, s. 683-685.

¹⁶³ UNAMUNO, Miguel de. *Teresa* In *Poesía completa 2*. Madrid : Alianza, 1987, s. 126.

¹⁶⁴ GULLÓN, Ricardo. *Autobiografías de Unamuno*. Madrid: Gredos, 1976, s. 222.

v jeho začátcích, kdy se v raném věku setkává vesnický mladík s jednou ze svých sousedek a brzy se do ní zamiluje. Tato láska mu vydrží až do dospělosti a Teresa (Concha) je tak první a jedinou láskou jeho života.¹⁶⁵

Unamuno byl stejně jako postava tety Tuly posedlý morální čistotou vztahu. Důsledně rozlišoval dva typy lásky – fyzickou a duchovní, kdy první z nich je předstupněm druhé.

Unamuno si uvědomoval, že existují různé druhy lásky, a rozlišoval mezi nimi sebelásku, lásku mileneckou, rodičovskou a lásku k Bohu.¹⁶⁶ Každý druh představuje jinou rovinu lidského citu a Unamuno se domníval, že je třeba překonat egoistické žádosti a vypracovat se až k lásce vyšší úrovně, tedy k lásce duchovní.

4.8.1 Láska tělesná

V milenecké lásce se mísí tělesno i duševno a zejména na počátku rodícího se vztahu jsou pro ni příznačné tělesné rozkoše a chtíč. Tento druh lásky se zakládá především na tělesné přitažlivosti a jisté dávce sobeckosti. Oba milenci jsou poháněni živočišným pudem, v němž každý z nich vyhledává svou vlastní rozkoš. „Cada uno de los amantes es un instrumento de goce inmediatamente y de perpetuación mediatamente para el otro.“¹⁶⁷ („Každý z milenců je nástrojem přímo rozkoše a nepřímo rozplození druhého.“¹⁶⁸) Ukojení tělesných tužeb je v Unamunových románech charakteristické pro mužské postavy. Ignacia (*Mír ve válce*) žene chtíč do nevěstince, Joaquín (*Ábel Sánchez*) si představuje, jak se zmocňuje vytoužené Heleny, konflikty mezi Ramirem a Gertrudis vznikají na základě Ramirovy touhy po jejím těle, Augusto (*Mlha*) se léčí z Eugeniina odmítnutí doteky žehličky Rosario, a Apolodoro (*Láska a pedagogika*) se násilím zmocňuje služky Petry.

Tělesné spojení vede nejen k rozkoši, ale hlavně ke zplození nového života. Již bylo zmíněno, že Unamuno po celý život trpěl téměř chorobným strachem ze smrti.

¹⁶⁵ GULLÓN, Ricardo. *Autobiografías de Unamuno*. Cit. dílo, s. 221-222.

¹⁶⁶ UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Cit. dílo, s. 102-118.

¹⁶⁷ UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Cit. dílo, s. 150.

¹⁶⁸ *Ibid.*, s. 103.

Racionálně chápal, že až nadejde jeho čas, musí ze světa fyzicky odejít. Toužil tedy zanechat na světě své pokračování a žít alespoň v druhých lidech, a proto považuje fyzickou lásku za způsob, jak se stát nesmrtelným, jak rozmnožit vlastní já.¹⁶⁹ Plození se stává protikladem smrti a jistým bojem proti nevyhnutelnosti lidského osudu. Stejně jako sám autor si románové postavy přejí mít a vychovávat vlastní děti. Abstraktní pojem lásky se zhmotňuje a konkretizuje v plodu této lásky, tedy v dítěti.

Unamunovo pojetí tělesné lásky má blízko k Schopenhauerově lásce pohlavní.¹⁷⁰ Pohlavní lásku a lásku k životu považuje Arthur Schopenhauer za základní touhy lidského bytí, které jsou spolu těsně spjaty.¹⁷¹ Schopenhauer se domníval, že „základem pohlavní lásky je instinkt,“¹⁷² který se probouzí někde uvnitř „nesmrtelné části jedince“¹⁷³ a vede člověka k plození, tedy k zachování lidského druhu. Zatímco Schopenhauer chápal pohlavní lásku jako převlečenou touhu po zachování druhu, Unamuno touží po zachování individua a chce rozmnožit konkrétního jedince.

Je třeba zdůraznit, že touha po dětech není v Unamunově chápání jen jakýmsi biologickým nastavením žen, ale také touhou mužů, jak ostatně dokládají mužské postavy v románu *Láska a pedagogika a Mlha*. Don Fulgencio říká Apolodorovi: „[...] lo más seguro es tener hijos..., tener hijos... Ten hijos, haz hijos, Apolodoro.“¹⁷⁴ („[...]nejjistější je mít děti..., mít děti... Měj děti, dělej děti, Apolodoro.“) Mužská a ženská touha po dětech se v románech liší. Chápání potomků jako prostředku, kterým si člověk zajistí vlastní nesmrtelnost je příznačná pouze pro mužské postavy. Ženy v unamunovských románech o těchto otázkách nepřemýšlejí, pro ně je důležité děti mít, porodit, vychovat a tímto způsobem se realizovat ve společnosti.

Obecně je ženský a mužský pohled na svět v románech rozdělen. Zatímco muži se v Unamunově díle více zabývají existenciálními problémy, ženy mají na starost domácnost a veškerý jejich čas je vyplněn mateřskými povinnostmi. Arsenio Sanchez Calvo poukazuje na problém komunikace mezi manželi, z něhož pramení jistá

¹⁶⁹ UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Cit. dílo, Passim.

¹⁷⁰ Srov. UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. s. 102.

¹⁷¹ SCHOPENHAUER, Arthur. *Metafysika lásky a hudby*. Olomouc : Votobia, 1995, Passim.

¹⁷² Ibid., s. 35.

¹⁷³ Ibid., s. 79.

¹⁷⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Amor y Pedagogía*, NC, sv. I, s. 562.

osamělost ženských i mužských protagonistů.¹⁷⁵ V Unamunových románech má čtenář možnost nahlédnout do mnoha vztahů manželských párů, avšak téměř žádný z nich není tím, co bychom v dnešní době označili za funkční. Manželství je zde chápáno jako konvenční spojení dvou lidí, kteří mají před sebou pouze jediný úkol – přivádět na svět nové a nové potomky, jak ostatně vyjadřuje i Gertrudis: „el matrimonio se instituyó para casar, dar gracia a los casados y que críen hijos para el cielo.“¹⁷⁶ („manželství se utvořilo k tomu, aby se lidé vzali a a vychovali děti pro nebe.“)

V manželských vztazích nenalzáme vášeň, radost, vzájemné pochopení, ale častěji stereotyp, otažítost a neporozumění. Sanchez Calvo vidí zřetelně nefunkční vztahy mezi Avitem a Marinou v románu *Láska a pedagogika*, kterým „chybí vlastní intimní život a když pomineme obvyklé konverzace každodenního života, ani jeden z nich nemá o čem mluvit [...]“.¹⁷⁷ Dalším nešťastným manželstvím je vztah Joaquína Monegra a jeho ženy Antonie v *Ábelu Sánchezovi*.¹⁷⁸ Joaquín si totiž Antonii bere proto, aby zapomněl na svou lásku Helenu. Antonie je tak pouhou náhradou, k níž opravdovou lásku necítí. Svazek protagonistů novely *Celý muž* rovněž není šťastný. Alexandr a Julie si vzájemně zatajují své city, což postupně vede k tragickému konci tohoto páru.

Uzavření manželského svazku v Unamunových románech téměř nepřamení z čisté lásky a touhy sdílet společný život, ale je spíše společenskou kalkulací. Muži se žení, aby rozmnožili vlastní já (Avito Carrascal), aby získali v manželce druhou matku (Augusto), nebo proto, aby zabránili klevetění sousedů (Víctor Goti). Výjimkou je pouze sňatek Heleny a Ábela Sáncheze, kteří se berou z lásky. Ačkoli spolu často manželé nejsou šťastni, téměř nejsme v těchto románech svědky hádek, odloučení nebo nevěry.

V manželství jde tedy především o rozmnožení rodu, které vede k rozmnožení vlastního já. Druhou možností, jak na tomto světě setrvat i po smrti, je vytvořit literární či umělecké dílo, které ponese duchovní odkaz svého autora.¹⁷⁹ Dílo lze rovněž považovat

¹⁷⁵ SANCHEZ CALVO, Arsenio. *Miguel de Unamuno y E. M. Forster : temática y técnica novelística*. Valladolid : 1988, s. 142-145.

¹⁷⁶ UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, NC, sv. I, s. 968.

¹⁷⁷ SANCHEZ CALVO, Arsenio. *Miguel de Unamuno y E. M. Forster : temática y técnica novelística*. Cit. dílo, s. 143. „al carecer la vida íntima propia, ninguno de ellos posee nada importante de que hablar, si exepuamos los detalles rutinarios de la vida corriente [...]“.

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Srov. UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Cit. dílo, s. 46-49.

za autorovo dítě, kterému pomohl na svět a strávil u něj mnoho času. Unamuno se domníval, že spisovatelé a umělci, inspirovaní vášnivými a komplikovanými vztahy vytvářejí velká umělecká díla, zatímco všední láska dvou lidí se naplňuje zplozením dětí.¹⁸⁰ V předmluvě k dílu *Teresa* Unamuno vysvětluje důvody, které vedly básníka Rafaela k sepsání milostných veršů: „Ya que no había podido tener hijos de carne y sangre y hueso en su Teresa, quería tener los de espíritu, quería immortalizarse o más bien immortalizar a su huidera novia [...]“¹⁸¹ („Když s Teresou nemohl mít plod z masa a kostí, toužil po plodu ducha, chtěl zvěčnit sebe nebo spíše toužil zvěčnit svou odešlou snoubenku.“) Tímto se dostáváme od lásky tělesné k lásce duchovní.

4.8.2 Láska duchovní

Unamunovo pojetí duchovní lásky vychází z křesťanství, a je tedy založena na učení o milování bližního a lásce k Bohu. Jedná se o čistý cit, který nezahrnuje pouze vztah mezi manželi, ale rozumí se jím také vztah mezi rodiči a dětmi, vztah k ostatním lidem i k přírodě.

Je známo, že Unamuno byl silně ovlivněn myšlením dánského filozofa Søren Kierkegaarda. Kierkegaard zdůrazňoval význam křesťanské duchovní lásky, která zahrnuje především lásku k bližním, tzn. lásku, kterou člověk bez rozdílu pocítuje k ostatním, neboť tím, že člověk miluje všechny lidi bezvýhradně, se přibližuje Bohu.¹⁸² Kierkegaard uvádí: „Bůh je láska, proto se můžeme Bohu podobat jen v lásce.“¹⁸³ Unamuno nazývá Boha Vědomím vesmíru¹⁸⁴ a duchovní láska pro něj, stejně jako pro Kierkegaarda, představovala možnost transcendence. Láska, tedy soucit, je podle Unamuna hybnou silou celého vesmíru.¹⁸⁵

Tento druh lásky se již nenechává spoutat tělesnými chťíci, není tedy láskou erotickou, ale nezištným, nic nevyžadujícím citem, objevujícím se ve chvíli, kdy v sobě člověk

¹⁸⁰ UNAMUNO, Miguel de. *Amor y pedagogía*, NC, sv. I, s. 550.

¹⁸¹ UNAMUNO, Miguel de. *Poesía completa 2*. Cit. dílo, s. 114.

¹⁸² KIERKEGAARD, Søren Aabye. *Skutky lásky: několik křesťanských úvah ve formě proslovů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 46-64.

¹⁸³ Ibid., s. 47.

¹⁸⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Cit. dílo, s. 107.

¹⁸⁵ Srov. Ibid., s. 106-107.

pocítí jisté pohnutí či slitování s okolním světem, neboť si uvědomí konečnost všeho bytí. Miguel de Unamuno tento druh lásky nazývá soucitem. „Porque amar es compadecer, y si a los cuerpos les une el goce, úneles a las almas la pena.“¹⁸⁶ („Neboť milovati znamená soucítiti a spojuje-li těla rozkoš, duše spojuje utrpení.“¹⁸⁷) Člověk soucítí nejen s lidmi, ale i s přírodou, ať už živou či neživou.¹⁸⁸ Zde se znovu nabízí možnost srovnání s myšlením Arthura Schopenhauera. Schopenhauer se domníval, že soucit je základním stavebním kamenem pro morálku.¹⁸⁹ Soucit je v jeho pojetí vlastní všem lidem, a je tedy naprosto přirozenou součástí lidské povahy.¹⁹⁰ Soucitem Schopenhauer stejně jako Unamuno rozumí sebe-identifikaci se všemi živými tvory a odsuzuje křesťanství za to, že se neohlíží na zvířata.¹⁹¹ Také v Unamunových románech se setkáváme se soucitem ke zvířatům. Dvakrát se zde objevuje tentýž motiv slitování s opuštěným štěnětem. Poprvé se ustrne nad odloženým psíkem Augusto Pérez (*Mlha*), podruhé Rosa (*Teta Tula*). Pocit slitování podle Unamuna probouzí vědomí, že svět je pomíjivý stejně jako člověk sám, a proto se románové postavy, ač nevědomky, snaží zachránit zvíře před jistou smrtí. Ten, kdo se v nitru vyrovná se svým dočasným pobytem na zemi, naplní své srdce láskou a porozuměním s celým vesmírem.¹⁹² Don Miguel byl kvůli těmto představám několikrát označen za panteistu, poněvadž se domníval, že Bůh a vesmír tvoří jednotu.¹⁹³

Duchovní lásky lze dosáhnout i v manželském vztahu. Dostaví se ovšem až po delším soužití, jelikož se rodí ze sdílených strastí. Tímto sdíleným utrpením se v románech nejčastěji chápe porod nebo smrt vlastních dětí. Je zřejmé, že tato myšlenka je silně autobiografická a má původ v Unamunových životních zkušenostech.

Zpočátku vztahu partneři procházejí stavem zamilovanosti a jsou ovládáni chťiči, ale poté, co jsou mužské unamunovské postavy (Don Antonio, Ramiro, Víctor Goti)

¹⁸⁶ UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Cit. dílo, s. 151.

¹⁸⁷ UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Cit. dílo, s. 104.

¹⁸⁸ Srov. *Ibid.*, s. 107.

¹⁸⁹ ABENDROTH, Walter. *Schopenhauer*. Olomouc : Votobia, 1995. s. 89.

¹⁹⁰ *Ibid.*, s. 98.

¹⁹¹ ABENDROTH, Walter. *Schopenhauer*. Olomouc : Votobia, 1995, s. 89.

¹⁹² UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Cit. dílo, s. 107.

¹⁹³ BAKER, Armand, F. The God of Miguel de Unamuno. *Hispania*, Dec.1991, Vol. 74, No. 4, s. 824-833.

přítomny u porodních bolestí svých manželek, nahlíží na ženy jinýma očima. Muž vidí milovanou ženu trpět, což v něm vyvolává soucit a strach o její život. Po porodu se už na manželku nedívá jako na objekt touhy, ale probouzí se v něm úcta a respekt k matce jeho dětí. „Y lloré y me pellizqué y me arañé el pecho hasta sacarme sangre. Y comprendí con cuán fuerte atadura estaba mi corazón atado al corazón de la madre de mis hijos.“¹⁹⁴ („Plakal jsem, štípal se, rozškrábal si hrud' do krve. A pochopil jsem, jak pevným poutem je mé srdce spojeno se srdcem matky mých dětí.“¹⁹⁵)

V románu *Láska a pedagogika* dochází ke sblížení mezi Avitem Carrascalem a jeho ženou Marinou až v době, kdy je děti opustily. Rosina smrt a Apolodorova sebevražda způsobily, že Marina přenáší nevyužitou mateřskou něhu a lásku k opečovávání manžela.

Unamunovu teorii o sdíleném utrpení, které manželský pár stmeluje, není možné uplatnit v prvním románu *Mír ve válce*. Pedro Antonio se po synově smrti uzavírá do sebe a útěchu hledá v samotě, zatímco jeho žena Josefa Ignacia zpočátku vyhledává ženskou společnost a uklidňuje ji, když od přítelkyň slyší na svého syna chválu. Vnitřní žal ji sužuje natolik, že velmi brzy umírá i ona. V době vydání tohoto románu Unamuno ještě neprožil vlastní rodinnou tragédii, z jejíchž zkušeností později čerpal ve všech následujících dílech, a proto se do vztahu Pedra Antonia a Josefy Ignacie autobiografická zkušenost nepromítá.

Duchovní láska je založena na přikázání: „miluj bližního svého jako sebe samého“ (Mt XXII, 39). Křesťanská láska učí milovat všechny lidi bez rozdílu, ale Unamuno se domníval, že „[c]ompadecemos a lo semejante a nosotros, y tanto más lo compadecemos cuanto más y mejor sentimos su semejanza con nosotros.“¹⁹⁶ („[m]áme soucit se svým bližním, a to tím větší, čím více cítíme jeho podobnost s námi.“¹⁹⁷) Pochopení a soucit vede nakonec ke šťastnému partnerství v jednom z vložených příběhů zahrnutých do románu *Mlha*. Dona Antonia opustí manželka a uteče mu s cizím

¹⁹⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Niebla*, NC, sv. I, s. 749.

¹⁹⁵ UNAMUNO, Miguel de. *Mlha*. Přeložila Alena Ondrušková. s. 191.

¹⁹⁶ UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Cit. dílo, s. 156.

¹⁹⁷ UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Cit. dílo, Přel. Jaroslav Zaorálek. s. 108.

mužem. Zklamaný a zlomený Antonio si uvědomí, že někde jinde musí žít ona osamělá žena, která naopak zůstala bez manžela, a rozhodne se ji proto navštívit. Společné neštěstí v nich vzbudí vzájemnou náklonnost. Opuštěná žena zůstala navíc s malou dcerkou a Don Antonio se nakonec stává otcem nevlastní dceři i dalším potomkům, zrozeným z tohoto neobvyklého svazku.

Obecně Unamuno chápe soucit jako charakteristický ženský rys. Láska, kterou cítí ženy, je odlišná od lásky mužské. Ženská láska se nezakládá na fyzických touhách, ale na soucitu s bližním. Ženy mají větší schopnost empatie, jsou citlivější a více touží pomáhat druhým. Soucit je příznačný pro všechny ženské věkové kategorie a v románech je možné nalézt mnoho příkladů soucitných manželek, dcer, sester či přítelkyň. Jednou z nich je dcera Joaquína Monegra (*Ábel Sánchez*), která vidí otcovo soužení pramenící z temné části duše. Aby otce zachránila, rozhodne se, že se za něj obětuje a vstoupí do kláštera.

Soucit hraje důležitou roli také při plnění manželských povinností. Snad ve shodě s dobovým přesvědčením se i Unamuno domníval, že ženy se nepoddávají mužům, aby uspokojily své sexuální touhy, ale především, aby vyhověly žádostivosti manželů.¹⁹⁸

El amor de la mujer, sobre todo, decía que es siempre en el fondo compasivo, es maternal. La mujer se rinde al amante porque le siente sufrir con el deseo. Isabel compadeció a Lorenzo, Julieta a Romeo, Francisca a Pablo. La mujer parece decir “¡Ven pobrecito, y no sufras tanto por mi causa!”¹⁹⁹

Zvláště láska ženy je vždy ve své podstatě soucitná; je mateřská. Žena se oddává muži, protože ho vidí, jak trpí svou touhou. Isabella litovala Lorenza, Julie Romea, Francisca Pavla. Žena jako by říkala: „Pojď, chudáku, a netrp tolik pro mne!”²⁰⁰

Také Sigmund Freud ve stejném období neuznával, že by ženy mohly mít své vlastní sexuální touhy. Domníval se, že se ženy cítí méněcenné, když spatří mužský falus.²⁰¹ U Unamuna ale nejde o pocit méněcennosti, nýbrž o ženskou schopnost obětování se pro

¹⁹⁸ UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Cit. dílo, s. 151-154.

¹⁹⁹ Ibid., s. 153.

²⁰⁰ UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Cit. dílo, Přel. Jaroslav Zaorálek, s. 105.

²⁰¹ SLIPP, Samuel. *Freudovská mystika: Freud, ženy a feminismus*. Praha: Triton, 2007, s. 109.

druhého. Ve Freudově pojetí je pozice žen podřízená, a proto u něj dochází k popírání ženské sexuality, zatímco u Unamuna se ženy svobodně, na základě povahy, vzdávají vlastní rozkoše, aby potěšily své partnery. Ženská láska je v Unamunově pojetí čistší a méně sobecká než láska mužská.

Některé románové postavy vyzdvihují duchovní rozměr milostného vztahu, protože se ve skrytu duše obávají fyzického kontaktu s opačným pohlavím. Gertrudis se stává symbolem nejprůzračnější mateřské lásky, když se stává náhradní matkou pěti dětem a zároveň žije v jakémsi platonickém vztahu s Ramirem, ale odmítá jakékoli bližší sblížení. Vrcholem jejich partnerského vztahu je polibek na ústa v posledních hodinách Ramirova života. Yolanda Melgar Pernías uvádí, že stejným problémem trpí rovněž Augusto Pérez, poněvadž odpor ke všemu fyzickému mu vštípl jeho matka.²⁰² Augusto má mnoho příležitostí k milostným pletkám s žehlíčkou Rosario, ale jeho doteky nikdy nepřekročí jistou hranici. Předobrazem k postavě Gertrudis i doni Soledad byla Unamunovi totiž jedna a tatáž osoba – Salomé Jugo,²⁰³ jeho matka, která byla ortodoxní katoličkou. Přísná katolická morálka je patrná v jednání obou románových postav. Oba své zdrženlivé chování vlastním způsobem ospravedlňují a tím dosahují milostného citu, který je v podstatě láskou duchovní.

4.9 Víra

Palčivou otázku, která vyvěrá z protikladu citu a rozumu, tedy lásky a iracionální víry v Boha na straně jedné, a empirismu a logiky na straně druhé, lze nalézt v každém z Unamunových děl. Rozum a cit v Unamunově pojetí rovněž odpovídají mužskému a ženskému principu, jak ostatně dokládá následující citace z románu *Láska a pedagogika*: „¿No quedamos, Carrascal, en que es el hombre lo reflexivo y lo instintivo

²⁰² MELGAR PERNÍAS, Yolanda. La identidad masculina de Augusto como génesis del conflicto en *Niebla* de Miguel de Unamuno. *Especulo: Revista de estudios literarios*. 2008, Núm. 39. [online]. [cit.2014-04-20]. Dostupné z: <http://pendientedemigracion.ucm.es/info/especulo/numero39/niebla.html>

²⁰³ CASTAÑEDA, Paloma. *Unamuno y las mujeres*. Cit. dílo, s. 27.

la mujer?“²⁰⁴ („Neshodneme se, Carrascale, na tom, že muž je ten uvážlivý a žena ta instinktivní?“)

Ženy mají často bližší vztah k víře než muži. Na jednu stranu může mít tato skutečnost základ ve výchově – především v dřívějších dobách byly dívky vychovávány k vroucné zbožnosti, která mnohdy vedla až k dogmatismu. Byly vedeny k oslavám všech náboženských svátků a farních událostí, účastnily se nedělních mší a realizovaly se v dobročinných spolcích. Tento typ přehnané španělské zbožnosti, která hraničila s tmářským dogmatismem, kritizovalo krausistické hnutí, a označovalo ji za důvod španělského zpátečnictví.

Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že ženská a mužská životní zkušenost se vždy lišila. Jana Opočenská se domnívá, že „v úzkostech a zoufalství žen nejzřetelněji promlouvá touha po transcendenci.“²⁰⁵ Životní prožitky vedly mnoho žen k vroucnější lásce k Bohu, neboť musely zakoušet tíhu životních útrap. Ženy byly a jsou vybaveny vzájemnou blízkostí, protože mají velmi podobné životní prožitky. „Mezi tradiční zkušenosti patří všechny zkušenosti ženského těla (menstruace, sexuální život, těhotenství, porod, kojení, menopauza), zkušenost manželství a života bez manžela, hodnoty pokládané za ‚feminní‘ – intuice, vyjádření citů, starost o dimenzi personálních vztahů, zkušenosti a znalosti biblické aj.“²⁰⁶ V dřívějších dobách čekalo ženu po svatbě mnoho let, kdy byla buď těhotná, nebo se starala o malé děti. Nekončící kolotoč těhotenství, kojení a potratů podřýval ženské zdraví a ženy nemohly vědět, zda jejich život neskončí porodem potomka. Tak se v radosti i utrpení obracely k Bohu a v modlitbách hledaly útěchu i povzbuzení.

Unamuno na ženách jejich zbožnost obdivoval: „A las mujeres se debe acaso la conservación de la fe, ellas mantienen con su silencio la tradición de la piedad.“²⁰⁷ („Ženám přeci vděčíme za uchování víry, to ony tiše udržují tradici zbožnosti.“) Ženská víra podle Unamuna vyzařovala životní jistotu a umožňovala pokorně přijímat těžké

²⁰⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Amor y Pedagogía*, NC, sv. I, s. 522.

²⁰⁵ OPOČENSKÁ, Jana. *Zpovzdálí se dívaly také ženy : výzva feministické teologie*. Praha: Kalich, 1995, s. 5.

²⁰⁶ *Ibid.*, s. 25.

²⁰⁷ UNAMUNO, Miguel de. *Diario íntimo*. Madrid : Alianza Editorial, 2002, s. 48.

události. Víra v Boha vyjadřovala jakési osobní životní zázemí, které sám Unamuno postrádal a po němž nesmírně toužil.

V románech se setkáváme se silně věřícími ženskými postavami. Jejich víra jim dodává jistotu, se kterou klidně přijímají svůj osud a zároveň pomáhají bližním. Připomeňme Antonii, Joaquínovu manželku z románu *Ábel Sánchez*. Lékař Joaquín je mužem vědy a vše v jeho životě je postaveno na racionálním uvažování, zatímco jeho zbožná žena Antonie se neustále modlí za manželovu duši plnou nenávisti a pocitu ukřivdění. Později Joaquína přesvědčí, aby se i on začal modlit a znovu navštěvovat mše, čímž se Joaquínovi alespoň na čas uleví. Rovněž Ángela Carballinová je zbožnou ženou a zůstává neochvějně pevná ve své víře i poté, co se dozví tajemství tolik obdivovaného otce Manuela i svého milovaného bratra Lazara.

Zdá se, že Unamuno ve svých nivolách užívá teorii ženské kolektivní duše, jíž se zabýval vzdělaný filozof Paparrigópulos (*Mlha*). Paparrigópulos ve starých spisech údajně objevil myšlenky holandského myslitele 17. století:

Dice este escritor, y lo dice en latín, que así como cada hombre tiene su alma, las mujeres todas no tienen sino una sola y misma alma, un alma colectiva, algo así como el entendimiento agente de Averroes, repartida entre todas ellas. [...] Las mujeres, dice ese escritor, se parecen entre sí mucho más que los hombres y es porque todas son una sola y misma mujer.

Ten spisovatel tvrdí – a tvrdí to latinsky – že my muži máme každý vlastní duši, kdežto ženy mají všechny dohromady pouze jedinou a společnou. Jakousi kolektivní duši, něco jako rozumový agens Averroesův, rozdělenou mezi všechny. Ženy, praví ten spisovatel, se podobají jedna druhé mnohem více než muži, protože jsou vlastně jedinou, toutéž ženou.²⁰⁸

Pro kolektivní duši unamunovských žen je příznačná láskyplnost, zbožnost a touha po mateřství. Tím, že ženský princip zastupuje citovou část duše, se ženy těší duševní rovnováze, kterou muži postrádají. Zatímco muži neustále přemítají o smyslu života a vědeckých teoriích, unamunovské ženy život jednoduše žijí. Zároveň jsou nositelkami tradiční moudrosti, předávané z generace na generaci.

²⁰⁸ UNAMUNO, Miguel de. *Mlha*. Přel. Alena Ondrušková, s. 207.

5. Závěr

Významný španělský myslitel a literát Miguel de Unamuno (1864-1936) je znám především jako spisovatel zabývající se existenciálními tématy. Tato práce si kladla za cíl vystihnout ženské hrdinky v jeho románech *Mír ve válce* (*Paz en la guerra*, 1897), *Láska a pedagogika* (1902, *Amor y Pedagogía*), *Mlha* (1914, *Niebla*), *Ábel Sánchez* (1917, *Abel Sánchez*), *Teta Tula* (1921, *La tía Tula*) a novelách *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* (1933, *San Manuel Bueno, mártir*), *Tři příkladné novely* (1920, *Tres novelas ejemplares*).

Problematicke ženských hrdinek se Miguel de Unamuno více věnoval až v druhé polovině svého tvůrčího období, které vyvrcholilo románem *Teta Tula*, v němž se poprvé objevila hlavní postava ženského pohlaví. I když se práce zaměřovala na pojetí ženských hrdinek, nebylo možné pominout Unamunovy životní otázky týkající se pravé a upřímné víry v Boha, rozporu mezi rozumem a citem, strachu ze smrti a touze po nesmrtelnosti, neboť vše je mezi sebou velmi těsně spjato.

Na zpracování ženských charakterů má vliv Unamunovo pojetí románového žánru. Aby dosáhl větší tvůrčí svobody, vymyslel si vlastní literární žánr velmi podobný románu, ale s vlastními uměleckými pravidly, a nazval jej nivolou. Nivoly jsou literárním žánrem menšího rozsahu a na rozdíl od realistických románů neobsahují dlouhé deskripce osob nebo míst. Jejich hlavním tématem bývá otázka lidské duše a duševní rozpory, které člověkem zmítají. Popisy a vševědoucího vypravěče zde zastupují dialogy, jež posouvají děj kupředu, a v nichž čtenář zároveň odhaluje charakter y jednotlivých postav. Důraz bývá kladen na vnitřní svět hlavního hrdiny, ostatní postavy mohou tíhnout ke schematizaci. Vzhledem k tomu, že protagonisty Unamunových románů bývají většinou muži, ženským charakterům se, s výjimkou Gertrudis alias tety Tuly, nedostává mnoho prostoru. Málo vstupují do dialogů a není u nich možné pozorovat jakýkoli psychologický vývoj, čtenář nemůže nahlédnout do jejich snů, tužeb a přání. Je však možné studovat Unamunovu představu obecného žensství, označovaného jako kolektivní ženskou duši.

Obecně jsou ženské charakter y v Unamunově pojetí značně simplifikované. V Unamunových románech (nivolách) nacházíme dva archetypy ženských postav,

inspirované křesťanským pojetím. Ženy lze jednoduše rozdělit na dvě skupiny – dobré a špatné.

Dobré ženy představují obětavé a milující manželky a především výborné matky. Do této skupiny je možné zahrnout Rosu (*Teta Tula*), Antonii (*Ábel Sánchez*), Rafaelu a Josefu Ignacii (*Mír ve válce*). Postavy se vyznačují vlastnostmi a hodnotami, které lze označit za typicky ženské a které hlásal už fray Luis de León ve svém díle *Dokonalá manželka* (*La Perfecta casada*). Nepřekvapí proto, že jsou tyto ženské charaktery inspirovány osobností Panny Marie a svaté Terezy od Ježíše. Ženy jsou zde pojímány jako přístavy klidu a bezpečí, k němuž se může muž uchýlit v případě jakékoli bouře. Ona dobrá žena se v takové situaci mění z manželky na matku a vždy připomíná Unamunovu manželku Conchu, která slovy „synku můj“ utěšovala manžela během jeho osobní existenciální krize v roce 1897. Unamuno se domníval, že láska, již pociťují ženy, je vždy mateřská a pramení ze soucitu s bližním a ani v manželství není láskou erotickou, nýbrž citem duchovním a čistým. Klid těchto ženských přístavů zajišťuje jejich hluboká zbožnost, soucit a láska vedoucí ženy vždy k altruistickému chování.

Druhou skupinu, špatné ženy, zastupují: Eugenie (*Mlha*), Helena (*Ábel Sánchez*) a Clarita (*Láska a pedagogika*). Jedná se o smyslné až erotické typy femme-fatale, krásné a povýšené, které si s muži zahrávají. Lze je označit za pokračovatelky biblické Evy.

Je třeba připomenout, že rozdělení dobrých a špatných žen má spojitost i s mužskými protagonisty. Koketní ženy dávají přednost maskulinním typům a intelektuálové (Augusto, Joaquín, Apolodoro) jimi bývají odmítnuti. Muži-intelektuálové si proto náhradu hledají mezi hodnými, mateřskými typy.

V souvislosti s vybranými romány nelze mluvit o emancipovaných intelektuálkách počátku 20. století, které by se setkávaly v klubech a rozprávěly o posledních kulturních zážitcích. A přece lze v těchto románech nalézt ženy nezávislé, jež berou svůj život do vlastních rukou. Takovými postavami jsou Gertrudis a Eugenie, které o svém životním směřování rozhodují samy, aniž by se podřizovaly dobovým konvencím.

Postavu Gertrudis (tety Tuly) nelze zařadit ani do jedné z výše jmenovaných skupin, neboť představuje postavou ambivalentní a psychologicky nejlépe propracovanou. Na jednu stranu ztělesňuje zbožnost, čistotu, lásku k dětem a pomoc bližním, na stranu

druhou je velmi panovačná a využívá převahy, kterou má nad svou adoptovanou rodinou. Gertrudis reprezentuje silné a nezávislé ženy a její životní rozhodnutí jsou vždy výsledkem svobodné vůle. V porovnání s tradičněji orientovanou Gertrudis, která sice jedná svobodně, ale volí život staré panny a náhradní matky, je Eugenie více emancipovaná. Vydělává si hodinami hry na piáno, k tomu vydržuje milence Mauricia a jako jediná z ženských charakterů nevyjadřuje přání mít děti, což je pozoruhodné, neboť Unamunovy ženské postavy jsou především matkami.

Autor neustále vyjadřuje respekt k mateřskému poslání a chápe ho jako ženský životní úkol. Unamuno k ženám vzhlíží, ne pro jejich vzdělání a intelektové schopnosti, ale pro jejich vnitřní sílu a roli matky, kterou nelze nahradit. Unamuno se v *Tetě Tule* snaží ukázat, že biologické mateřství není dostačující, pokud se k němu nepřipojí i mateřství duchovní. Touha po dětech není v románech pouze výsadu žen. I muži si přejí potomky, ale zatímco ženy chtějí rodičovstvím naplnit své poslání, mužské postavy touží, stejně jako sám Unamuno, po rozmnožení vlastního já, čímž si zajišťují vlastní nesmrtelnost.

Ženy v Unamunově podání nejsou bezradnými, křehkými bytostmi, ale umí být cílevědomé a bezohledné. Touha po dítěti se v některých případech stává ženskou posedlostí. Pokud se žena nemůže z nějakého důvodu stát biologickou matkou, hledá vhodného muže-trubce, jehož by ke svému účelu využila. Poté ho, stejně jako včelí královna, zavrhne. Za takové typy žen můžeme označit Raquel, Carolinu a Luisu (*Tři příkladné novely*) a částečně i Gertrudis (*Teta Tula*).

Mezi románem *Mír ve válce* a pozdějšími nivolami není patrný velký posun v Unamunově představě ženství. Ženské postavy jsou od začátku pojímány tradičním způsobem, charakterizuje je především mateřská role a víra v Boha. Romány vydané po roce 1897 ještě více akcentují roli matky.

Mateřství a víra v Boha ženským charakterům udávají životní směr, naplňují je, dodávají jim klid a vyrovnanost. Na rozdíl od mužských postav se nikdy netrápí existenciálními otázkami, nepochybují o své víře ani o svém okolí, nejsou zmítány vnitřními nepokoji a přijímají životní události pokorně a odevzdaně. Zdá se totiž, že jejich společenská role je natolik jasná a předepsaná, že vlastně nemají o čem

pochybovat a přemýšlet. Ženy zde jednoduše jsou a toto jejich bytí, bytí pro druhé, naplňuje jejich životní osud.

Závěrem je třeba říci, že v románech Miguela de Unamuna je měnící se postavení žen na počátku 20. století jen lehce nastíněno a žena v románech zastává především tradiční roli. Nicméně je zde patrný jasný respekt k ženským postavám i k ženství samotnému.

6. Resumen

Miguel de Unamuno (1864-1936), famoso filósofo y literato español, es conocido sobre todo por su pensamiento existencial. El objetivo de esta tesina era describir los personajes femeninos en las siguientes novelas: *Paz en la guerra* (1897), *Amor y Pedagogía* (1902), *Niebla* (1914), *Abel Sánchez* (1917), *La tía Tula* (1921), *Tres novelas ejemplares* (1920) y *San Manuel Bueno, mártir* (1933).

La época en la que vivió Unamuno, que encuadra el último tercio del siglo XIX y la primera parte del siglo XX, representa grandes cambios políticos, económicos y sobre todo sociales. El rol de la mujer evoluciona del “ángel del hogar” a la mujer emancipada o incluso trabajadora. La primera asociación de mujeres „Sociedad Autónoma de Mujeres de Barcelona“ fue fundada en 1889, más tarde, en 1926 se organiza Lyceum Club Femenino, lugar de encuentro de las intelectuales madrileñas. También se mejoran las condiciones de educación y se abre la posibilidad de estudios universitarios para las mujeres. Grandes méritos por la mejora de la situación femenina tuvo la escritora y feminista Emilia Pardo Bazán que criticaba a sus contemporáneos masculinos por sus anticuados conceptos sobre la mujer.

Expuesta la situación histórica y social de aquella época, otra pregunta en este trabajo es: ¿Influyeron estos cambios sociales en Miguel de Unamuno?

A la problemática de los personajes femeninos Unamuno se dedicaba más en la segunda mitad de su período creativo. En 1910 escribe la obra teatral *Fedra*, en 1920 *Tres novelas ejemplares*, y el interés por los personajes femeninos culminó en 1921 con la novela *La tía Tula* y la obra teatral llamada *Raquel encadenada*.

La elaboración de personajes femeninos está relacionada con el género literario unamuniano, con la nivola. A diferencia de la novela, la nivola tiene menor extensión, evita las descripciones y está llena de diálogos. Se acuentúa el mundo interior del protagonista, la psicología de otros personajes puede inclinar a la esquematización. Ya que los protagonistas unamunianos suelen ser los hombres, las mujeres forman parte del segundo plano (con la excepción de la tía Tula). En general, no se puede observar evolución psicológica alguna, el lector no tiene posibilidad de conocer los sueños y

deseos del personaje femenino. Lo que se puede estudiar son los rasgos característicos de las mujeres, el alma colectiva femenina.

En general, los personajes femeninos están bastante simplificados. En las novelas unamunianas encontramos básicamente dos arquetipos femeninos, inspirados en la Biblia. Las mujeres se pueden dividir en dos grupos: las buenas y las malas.

Las buenas representan esposas abnegadas, amantes y sobre todo buenas madres. Entre estas mujeres clasificamos a Rosa (*La tía Tula*), Antonia (*Abel Sánchez*), Liduvina (*Niebla*), Rafaela y Josefa Ignacia (*Paz en la Guerra*). Las mujeres llevan características típicamente femeninas válidas desde la época de Fray Luis de León, expuestas en su obra *La Perfecta Casada*. Los caracteres femeninos están inspirados por Virgen María y Santa Teresa de Jesús. Las mujeres están representadas como puertos de paz y de seguridad, donde el hombre puede refugiarse durante las tormentas. En aquel caso las buenas esposas se convierten en madres que evocan a Concha, la mujer de Unamuno, consolando a su marido durante la crisis existencial que vivió en 1897. Unamuno creía que el amor que sienten las mujeres es siempre el amor maternal que nace de la compasión con el prójimo. El amor de las mujeres, ni siquiera en el matrimonio, no es erótico sino espiritual, y lo consideraba más puro que el amor de los hombres.

Las malas mujeres son representadas por Eugenia (*Niebla*), Helena (*Abel Sánchez*) y Clarita (*Amor y Pedagogía*). Se trata de tipos *femme fatale*, mujeres lindas, voluptuosas y soberbias que coquetean con los hombres. Es posible considerarlas descendientes de la bíblica Eva. Las malas mujeres rechazan a los intelectuales (Augusto, Joaquín, Apolodoro) y prefieren los tipos masculinos. Los intelectuales suelen buscar una sustitución entre las buenas mujeres, los tipos maternos.

Aunque en las novelas estudiadas no encontramos tipos de mujeres intelectuales y emancipadas de los principios del siglo XX, hay en las novelas mujeres libres e independientes que cogen la vida por sus propias manos. Entre ellas destacan Gertrudis (*La tía Tula*) y Eugenia (*Niebla*), las dos deciden de su destino.

A Gertrudis no la podemos clasificar ni como mujer buena ni mala, porque es un personaje ambivalente y psicológicamente el más elaborado. Por un lado encarna piedad, pureza, amor a los niños y al prójimo; por el otro, es dominante y aprovecha el

dominio que tiene en la familia adoptiva. Gertrudis representa a las mujeres independientes y sus decisiones son siempre consecuencias de su propia voluntad. En comparación con Gertrudis, Eugenia está más emancipada. Gana el dinero dando las clases de piano y al mismo tiempo sostiene a su novio Mauricio. Eugenia es el único personaje femenino novelesco (o nivolesco) que no expresa el deseo de tener hijos, lo que parece muy raro, porque las mujeres unamunianas son, ante todo, las madres.

El autor respeta a las mujeres y la vocación maternal que entiende como el objetivo de la vida femenina. Unamuno admira a las mujeres no por la inteligencia o la educación, sino por la fuerza interior y el rol de madre que no puede ser sustituido. En *La tía Tula* muestra que la maternidad biológica no es suficiente si no se une con la maternidad espiritual. El anhelo de tener hijos no es el privilegio de las mujeres, los personajes masculinos también desean tener descendientes, pero la actitud difiere. Mientras que los personajes femeninos cumplen así su desempeño, los hombres como Unamuno anhelan multiplicar el yo y así asegurar la inmortalidad de su persona.

Las mujeres, en la concepción unamuniana, no son seres frágiles e indecisos, sino que saben lo que quieren. El anhelo de tener hijos se convierte en algunos casos en la obsesión femenina. Si la mujer no puede tener hijos biológicamente, busca a un hombre conveniente, a un zángano que pueda servir a sus planes. Luego, se comporta igual que una abeja reina y lo abandona. Estos tipos de abejas-reinas representan Raquel, Carolina y Luisa (*Tres novelas ejemplares*) y parcialmente también Gertrudis (*La tía Tula*).

Entre la novela *Paz en la Guerra* y las novelas escritas más tarde no hay un avance en cuanto al concepto de la feminidad. Los personajes femeninos están, desde el principio, tratados de una forma tradicional y los caracteriza sobre todo el desempeño maternal y la fe. Las novelas editadas después de 1897 acentúan más el rol de la madre.

En general, la maternidad y la fe llenan la vida de las mujeres, les dan paz y equilibrio. A diferencia de los personajes masculinos no se preocupan nunca por los problemas existenciales, no dudan de la fe en Dios ni de su alrededor, no combaten las luchas interiores y aceptan los acontecimientos de la vida con humildad y resignación. Parece que la vida de las mujeres es clara y directa, no hay espacio para tales dudas o

preguntas. Las mujeres están aquí y esta existencia, existencia para los otros cumple su desempeño vital.

Finalmente, hay que decir que en las novelas de Miguel de Unamuno encontramos los cambios sociales del primer tercio del siglo XX solo esbozados, en general la mujer desempeña el rol tradicional. Sin embargo, hay un respecto a las mujeres y la feminidad evidente.

7. Použitá literatura

Primární zdroje:

UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez: [příběh jednoho utrpení]*. Přeložila Jana Zuluetová-Cahová. 3. vyd., 1. vyd. v Plusu, Praha : Plus, 2012. ISBN 978-80-259-0145-8.

UNAMUNO, Miguel de. *Celý muž*. Přeložil Zdeněk Šmíd. Praha : Adolf Synek, 1933, knihovna OMNIA.

UNAMUNO, Miguel de. *Mír ve válce = (Paz en la guerra)*. Přeložil K. Eger. Praha : Česká grafická Unie, 1932.

UNAMUNO, Miguel de. *Mlha*. Přeložila Alena Ondrušková. Praha : Odeon, 1971. Světová četba; Sv. 422.

UNAMUNO, Miguel de. *Narrativa Completa*, sv. I., Barcelona : RBA, D.L., 2005-2006. ISBN 84-473-4614-5.

UNAMUNO, Miguel de. *Narrativa Completa*, sv. II., Barcelona : RBA, D.L., 2005-2006. ISBN 84-473-4931-4.

UNAMUNO, Miguel de. *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*. Přeložila Martina Slavinská. Brno : L. Marek, 1999. ISBN 80-86263-01-0.

Sekundární zdroje:

ABENDROTH, Walter. *Schopenhauer*. Olomouc : Votobia, 1995. ISBN 80-85885-34-4.

ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-060-8.

BACHTIN, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Přeložil Jaroslav Kolár. Praha : Odeon, 1975.

BEAUVOIR, Simone de a PATOČKA, Jan, ed. *Druhé pohlaví: výbor*. 2. vyd., Praha: Orbis, 1967. Malá moderní encyklopedie; Sv. 55.

BLANCO AGUINAGA, Carlos. *Juventud del 98*. Madrid : Siglo XXI de España, 1970.

CASTAÑEDA, Paloma. *Unamuno y las mujeres*. Madrid : Vision Libros, 2008. ISBN 978-84-9821-977-7.

FOLGUERA, Pilar (Ed.). *El feminismo en España : dos siglos de historia*. Madrid : Pablo Iglesias, 2007. ISBN 978-84-95886-21-7.

GOMEZ MOLLEDA, Dolores. *Unamuno "agitador de espíritus" y Giner de los Ríos*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1976. ISBN 84-600-6908-7.

GULLÓN, Ricardo. *Autobiografías de Unamuno*. Madrid: Gredos, 1976. Biblioteca Románica Hispánica, Estudios y Ensayos; 76. ISBN 84-249-0260-2.

KARPATSKÝ, Dušan a KUDĚLKA, Viktor. *Malý labyrint literatury*. 3. dopl. vyd., Praha : Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů. ISBN 80-00-00972-2.

KIERKEGAARD, Søren Aabye. *Skutky lásky: několik křesťanských úvah ve formě proslovů*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. ISBN 80-85959-68-2.

KRISTEVA, Julia. *Jazyk lásky: eseje o sémiotice, psychoanalýze a mateřství*. Praha : One Woman Press, 2004. ISBN 80-86356-38-8.

LEÓN, Luis de. *Poesías: El cantar de los cantares ; La perfecta casada*. Madrid : EDAF, 1979. ISBN 84-7166-389-9.

MORANT, Isabel (Ed.). *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Madrid : Cátedra, 2005-2006. ISBN 84-376-2262-X (O.C.)

OPOČENSKÁ, Jana. *Zpovzdálí se dívaly také ženy: výzva feministické teologie*. Praha: Kalich, 1995. ISBN 80-7017-912-0.

PARDO BAZÁN, Emilia. *La mujer española y otros escritos*. Ed. Guadalupe Gómez-Ferrer . Madrid : Cátedra, 1999. ISBN 84-376-1774-X.

SÁNCHEZ BARBUDO, Antonio. *Estudios sobre Galdós, Unamuno y Machado*. Barcelona : Lumen, 1981, 3. vyd., ISBN: 84-264-1140-1.

SANCHEZ CALVO, Arsenio. *Miguel de Unamuno y E. M. Forster : temática y técnica novelística*. Valladolid : Secretariado de Publicaciones, Universidad, D.L., 1988. ISBN: 84-7762-057-1.

SCHOPENHAUER, Arthur. *Metafysika lásky a hudby*. Olomouc : Votobia, 1995. ISBN 80-85885-38-7.

SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa*. 2. vyd., Praha : nákladem Č. mysli, 1911.

SLIPP, Samuel. *Freudovská mystika: Freud, ženy a feminismus*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-891-0.

UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. 1. vyd. v Biblioteca del autor, 2. dotisk, Madrid : Alianza Editorial, 2000. ISBN 84-206-3324-0.

UNAMUNO, Miguel de. *Diario íntimo*. 1. vyd. v "Biblioteca de autor", 3. dotisk, Madrid : Alianza Editorial, 2002, ISBN 84-206-3375-5.

UNAMUNO, Miguel de. *Obras completas*. Ed. Ricardo Senabre. Madrid : Turner, 1995-2008. Biblioteca Castro, sv. VIII. ISBN 84-7506-409-4.

UNAMUNO, Miguel de. *Poesía completa 2*. Madrid : Alianza, 1987. ISBN 84-206-3887-0. (O.C.)

UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha : [Rudolf Škeřík], 1927.

UNAMUNO, Miguel de. *Unamuno y el socialismo : Artículos recuperados (1886-1928)*. Ed. Diego Núñez a Pedro Ribas. Granada : Comares, 1997. ISBN 84-8252-470-5.

ZAVALA, Iris M. *Breve historia feminista de la literatura española (en lengua castellana)* Barcelona: Antrophos, 1998. ISBN 84-7658-402-4. (O.C.)

Články:

ARDILA, J. A. G. Unamuno y Cervantes: narradores y narración en *Niebla*. *MLN*, March 2010, Vol. 125, No. 2, Hispanic Issue, s. 348-368.

BAKER, Armand, F. The God of Miguel de Unamuno. *Hispania*, Dec., 1991, Vol. 74, No. 4, s. 824-833.

BERKOWITZ, H. Chonon. Unamuno's Relations with Galdós. *Hispanic Review*, Oct., 1940, Vol. 8, No. 4, s. 321-338.

GONZÁLEZ GARCÍA, Ernesto. Unamuno y Freud, dos antropologías y un mismo método. *Cuadernos de la cátedra Miguel de Unamuno*, 1994, Núm. 29, s. 69-90.

GULLÓN, Germán. Un paradigma para la novela española moderna: Amor y pedagogía, de Miguel de Unamuno. *MLN*, Mar., 1990, Vol. 105, No. 2, Hispanic Issue, s. 226-243.

PASTOR, Brígita. Symbiosis between Slavery and Feminism in Gertrudis Gómez de Avellaneda's "Sab"? *Bulletin of Latin American Research*, 1997, Vol. 16, No. 2, s. 187-196.

RIBBANS, Geoffrey. „A New Look at *La tía Tula*“. *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, 1987, Vol. 11, No. 2, Homenaje a Miguel de Unamuno (1864-1936), s. 403-420.

Elektronické dokumenty:

ARENCIBIA, Yolanda. Galdós y Unamuno en la misma hoguera. [online]. [cit. 2014-04-15] Dostupné z:
<http://www.webs.ulpgc.es/canatlantico/pdf/10/58/Galdos_hoguera.pdf>

Aula creativa [online]. [cit. 2013-10-09]. Dostupný z:
<http://www.uhu.es/cine.educacion/figuraspedagogia/0_ginerdelosrios.htm>

Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.

Carta de Miguel de Unamuno a Benito Pérez Galdós, Salamanca, 11 de diciembre de 1912. [online]. [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <<http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/carta-de-miguel-de-unamuno-a-benito-perez-galdos-salamanca-11-de-diciembre-de-1912--0/audio/>>

MARINA, J.A. a RODRÍGUEZ DE CASTRO, M.T. La conspiración de las lectoras. [online]. [cit.2013-10-10]. Dostupné z: <http://webs.uvigo.es/pmayobre/textos/varios/lyceum_club_femenino.pdf>

MELGAR PERNIÁS, Yolanda. La identidad masculina de Augusto como génesis del conflicto en *Niebla* de Miguel de Unamuno. *Espéculo: Revista de estudios literarios*. [online]. [cit.2014-04-20]. Dostupné z: <<http://pendientedemigracion.ucm.es/info/especulo/numero39/niebla.html>>

UNAMUNO, Miguel de. ¿*Cómo se hace una novela*? [online]. [cit.2014-02-03]. Dostupné z: <http://www.medellindigital.gov.co/Mediateca/repositorio%20de%20recursos/Unamuno,%20Miguel%20De/Unamuno_Miguel%20de-C%C3%B3mo%20se%20hace%20una%20novela.pdf>

Universidad de Salamanca. USAL [online]. [cit. 2013-09-09]. Dostupný z: <<http://campus.usal.es/~aemu/unamuno6.html>>